

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET ODSJEK ZA
HISTORIJU

Nermin Hakalović

**GAJ JULIJE CEZAR I NJEGOVI Oponenti, protivnici,
neprijatelji**

(završni magistarski rad)

Mentor: prof. dr. Salmedin Mesihović

Sarajevo, 2021.

SADRŽAJ

Uvod.....	3
1. Političke prilike u Rimu-sukob populara i optimata	5
2. Cezarovo porijeklo i povezanost sa popularima	8
3. Cezar postaje vođa populara	10
4. Cezarovi politički oponenti, protivnici i neprijatelji	13
4.1. Cezar i Marko Kalpurnije Bibul.....	14
4.2. Cezar i Kvint Lutacije Katul	18
4.3. Cezar i Katon Mlađi	20
4.3.1. Katon Cezarov smrtni neprijatelj	25
4.4. Cezar i Lucije Domicije Ahenobarb.....	27
4.5. Cezar i Pompej Veliki	30
4.5.1. Pompej postaje Cezarov neprijatelj	34
4.6. Cezar i Metel Scipion.....	38
4.7. Cezar i Ciceron.....	40
4.8. Ostali politički oponenti, protivnici i neprijatelji.....	45
5. Zavjerenici protiv Cezara.....	49
5.1. Gaj Kasije i Marko Brut protiv Cezara	51
6. Cezarova milost prema protivnicima i neprijateljima- clementia Caesaris	53
Zaključak.....	55
Bibliografija	57

Uvod

Cezar je bio veliki rimski vojskovođa, državnik, političar kao i pisac brojnih djela. Pored velikih stvari koje je ostavio iza sebe, Cezar je ostao upamćen kao osoba koja je imala veliki broj svojih oponenta kao i političkih protivnika i neprijatelja. Upravo je tema ovog rada Gaj Julije Cezar i njegovi oponenti, protivnici, neprijatelji, u kojem će se prikazati odnos Cezara i njih. Cezar je odrastao u veoma teškom periodu Rimske Republike kada su se za vlast borili Marije i Sula predstavljajući dvije političke opcije u Rimu popularne i optimate. U toj borbi Sula je preuzeo vlast i proganjao je svoje neistomišljenike. Cezar je bio jedan od njih, ali se uspio spasiti i kasnije će vremenom graditi političku karijeru na popularskim idejama, a to će mu omogućiti i da postane sam vođa populara. On je svoj politički put tj. *cursus honorum* od kvestora do konzula prošao u roku, ali ne bez poteškoća. Tokom svake od četiri magistrature (kvestor, edil, pretor, konzul) Cezar je uspio da naljuti svoje političke protivnike i da vremenom stekne sve veći broj neprijatelja. Cezar se nije puno obazirao na to već je nastojao da realizuje svoje političke ambicije i planove. Njegov savez sa Pompejem i Krasom poznat kao Prvi trijumvirat omogućio mu je da bude imenovan za konzula i da upravlja državom i donosi zakone koje je želio.

Sam rad je podjeljen na šest glavnih poglavlja od kojih je osnovno četvrto u kojem su navedeni Cezarovi oponenti, protivnici i neprijatelji. U prvom poglavlju dat je prikaz političke situacije u Rimskoj republici tokom sukoba populara i optimata. Također, je prikazan sukob Marija i Sule u Prvom građanskom ratu iz kojeg je Sula izašao kao pobjednik.

U drugom poglavlju opisano je Cezarovo porijeklo, njegovo odrastanje i povezanost sa popularima preko tetke Julije koja je bila udata za Marija i žene Kornelije koja je bila kćerka Cine. U ovom poglavlju prikazan je i njegov sukob sa Sulom zbog čega je morao ići u izgnanstvo. Treće poglavlje odnosi se na to kako je Cezar provodio život u izgnanstvu, zarobljavanje od kilikijskih gusara i imenovanje za kvestora. Opisana su i dva tužna događaja za Cezara, smrt njegove tetke Julije i žene Kornelije i kako je Cezar iskoristio sprovode da bi postao vođa populara.

Četvrto poglavlje govori o Cezarovim oponentima, protivnicima i neprijateljima gdje je na početku navedeno kakva je bila politička situacija u Republici i kako se postajalo protivnik i neprijatelj. Objasnjeno je ko su bili Cezarovi oponenti, protivnici i neprijatelji kao i definisanje

pojmovi *inimicus i hostis*. Ovo poglavlje je podjeljeno na više dijelova i gdje je u svakom prikazan odnos između Cezara i njegovih protivnika. Tako je prikazan odnos između Cezara i Marka Kalpurnija Bibula koji je bio veoma turbulentan s obzirom da su zajedno obavljali nekoliko magistratura. Zatim odnos Cezara i Lutacija Katula jednog od najuglednijih Rimljana tog vremena. Posebna pažnja posvećena je odnosu Cezara i Katona koji je bio Cezarov smrtni neprijatelj. Također, dat je prikaz odnosa između Cezara i Domicija Ahenobarba, šogora Katona, koji je zastupao njegove interese, a samim tim vodio političku borbu protiv Cezara. U ovom poglavlju veći dio je posvećen Pompeju i njegovom usponu, saradnji sa Cezarom i njihov prekid prijateljskih odnosa i političkim sukobom koji je završio Građanskim ratom. Opisan je i odnos između Cezara i Metela Scipiona, Pompejevog punca, koji je bio ogorčeni Cezarov protivnik u Građanskom ratu. Dio je posvećen Cezaru i Ciceronu i njihovom osjetljivom odnosu koji je često varirao isključivo zbog Ciceronove neodlučnosti. U dijelu koji se odnosi na ostale Cezarove protivnike opisani su odnosi između Cezara i četiri člana aristokratskih porodica Lentul i Marcel.

Peto poglavlje se bavi zavjerenicima protiv Cezara i razlozima zašto je došlo do ubistva kao i uloga Marka Bruta i Gaj Kasija u organizovanju Martovskih ida. Dok je šesto poglavlje posvećeno Cezarovo milosti prema političkim protivnicima. Cezar je imao veliki broj oponenta, protivnika i svojih ličnih neprijatelja tako da je teško sve nabrojati, ali ovaj rad sadrži one koje su obilježile ključne događaje od Katiline zavjere do Martovskih ida.

Prema tome, cilj magistarskog rada je da se prikažu u najvećem broju Cezarovi politički protivnici koji su svojim političkim ili vojnim djelovanjem radili protiv Cezara. U radu su navedeni i razlozi tih neprijateljstava koji su bili političke prirode, ali često i lične. Zbog činjenice da je Cezar imao veliki broj oponenta, protivnika i neprijatelja onda se u radu nastojalo odgovoriti zašto je to tako i pristupilo se pojedinačnom analiziranju svakog od njih. Sigurno je da je Cezar svojim djelovanjem doprinjeo da se njegovi protivnici umnožavaju i što je on bio aktivniji njih je bilo sve više. Premda su njegovi protivnici imali puno toga zajedničkog, ipak za svakog od njih postoji određeni razlog zašto je mrzio Cezara. Radi boljeg razumijevanja odnosa između Cezara i njegovih oponenta, protivnika i neprijatelja osnovni dio rada je napisan tako da kroz njihove odnose prati ključne događaje u kojima su oni imali zapaženu ulogu. S obzirom da je veliki broj protivnika djelovao protiv Cezara u isto vrijeme, u radu na nekoliko mjesta spominju isti događaji radi lakšeg razumijevanja događaja u određenom poglavlju.

1. Političke prilike u Rimu-sukob populara i optimata

Kako bi se dala jasnija slika o tome kako je Gaj Julije Cezar došao u situaciju da bude na čelu populara potrebno je objasniti političke prilike koje su prethodile tome. Sukob koji je obilježio početak perioda građanskih ratova, za koje se može reći da su trajali s prekidima sve do dolaska na vlast Okatavijana, jeste u osnovi sukob dvije političke opcije koje su se razvile nakon smrti braće Tiberija i Gaj Graha. Nakon što braća Grah nisu uspjeli da sprovedu agrarnu reformu na političkoj sceni Rimske Republike javljaju se političari koji su njegovali njihove ideje i oni su se nazivali populari ili borci za narodna prava. Populari su se uglavnom borili protiv prevelikog utjecaja Senata nastojeći da se narodnoj skupštini, kako je to zamislio Gaj Grah, daju veća prava nego što je imala, zatim sprovođenje agrarnog zakona kao i davanje prava rimskog građanstva saveznicima u Italiji. S druge strane razvila se stranka optimata¹ tj. najboljih koja je zastupala interese Senata i težila očuvanju tradicija. Populari će svoje interese braniti uglavnom preko tributskih komicija i bili su skloni demokratskim idejama, dok će optimati svoje interese braniti preko Senata i težiti će uglavnom tradicionalnim i konzervativnim idejama.² Optimati i populari nisu bili pripadnici političkih stranaka u modernom smislu, niti su obični ljudi bili dio njih već su to bili pripadnici više senatorske klase. Ciceron je pripadnike političkih opcija opisao riječima da *Oni koji su željeli da njihova djela i riječi budu ugodni mnoštvu smatrani su popularima, a oni koji su se ponašali na takav način da su njihovi savjeti naišli na odobrenje svih najboljih ljudi, smatrani su optimatima.*³ Ciceron nije na popularne gledao sa simpatijama i zazirao je od njihovih ideja naročito kada su u pitanju bile agrarne reforme, dok pripadnike optimata često naziva *boni* tj. dobri ljudi i oni su željeli tradicijom da sačuvaju prestiž Senata.

Uostalom borba između ove dvije političke opcije vodila se ne samo oko agrarnog pitanja i demokratizacije, već i za vlast gdje su populari željeli da otmu od Senata, a optimati su nastojali da zadrže kontrolu nad javnim poslovima odnosno da sačuvaju *status quo*. Ta borba između njih dovela je do dva građanska rata koji su ostali upamćeni po surovosti. Prvi građanski rat koji je trajao, uz manje prekide, od 88. do 82. g.pr.n.e. vođen je između Gaja Marija (*Gaius Marius* 157.-86.pr.n.e.) i Kornelije Sule (*Lucius Cornellius Sulla* 138.-78.pr.n.e.). Obojica su bili izvrsni vojskovođe, ali

¹ Za optimate može se reći da su jedan dio senatora koji su željeli sačuvati tradicionalni položaj Senata u državi kao centra moći u državi.

² Mesihović-509.

³ Taylor, 11, Cic. Pro Sest. 96.

suprotnih političkih gledišta pa je Marije bio vođa narodne stranke ili populara, dok je Sula bio podržavan od rimske aristokratije tj. optimata. Gaj Marije rođen je u Arpinu i bio je skorojević tj. *homo novus* i vođa populara, a stekao je slavu tako što je pobijedio Jugurta⁴ u Africi i posebno nakon što je otklonio opasnost od Kimbra i Teutonaca⁵ 102. g. pr.n.e. koji su prijetili Republici. Marije je ostvario velike pobjede, prije svega, zahvaljujući reformi vojske koju je sproveo tako što je od nekadašnje milicije u koju su se građani jednom godišnje odazivali napravio profesionalnu vojsku. U novu vojsku regrutovani su kao dobrovoljci proleter i kojima je obećana redovna plata i zemlja nakon odsluženja vojnog roka. Na taj način Gaj Marije je uspio regrutovati veliki broj vojnika, ali je i napravio obavezu da se vojnicima nakon služenja vojske podijeli zemlja koja im je predstavljala garant mirnog života. Pored vojničke karijere Gaj Marije je imao i veoma uspješnu političku karijeru pa je čak sedam puta biran za konzula što je bila rijetkost. Kada je godine 100. pr.n.e. šesti put bio izabran za konzula zajedno sa Saturninom⁶ isposlovaio je novi agrarni zakon prema kojem su njegovi veterani trebali dobiti zemlju na Siciliji, u Makedoniji i Galiji. Protiv zakona su bili optimati, ali ga nisu mogli oboriti nego su se čak javno morali zakleti da će se zakonu pokoravati.⁷ Međutim, kada je Saturnin kasnije učestvovao u nemirima Gaj Marije je na poziv Senata ugušio nemire, a sam Saturnin je stradao. Gaj Marije se tada kompromitovao kod populara, a kod optimata bez obzira što im je učinio uslugu i dalje nije imao naklonost.

S druge strane, njegov kasnije najveći neprijatelj, Kornelije Sula je pripadao je patricijskoj porodici i podržavan je od strane optimata. Iako je pripadao osiromašenoj plemićkoj porodici ipak se Sula kroz vojničku karijeru uspio probiti do najvećih pozicija u Republici. Početak njegove vojničke karijere kao i početak same slave vezan je za rat u Numidiji kada je kako kvestor Gaja Marija ostvario uspjeh u ratu protiv Jugurte. Poslije će Sula još nekoliko puta biti Marijev legat na njegovim pohodima i proslavit će se u brojnim bitkama. Međutim, Sula uvidjeviši da Gaj Marije nije sklon njemu i njegovom napredovanju priključio se Katulu⁸ koji je bio Marijev kolega u konzulatu. Ubrzo je Sula stekao vojničku slavu, dok u politici nije imao većeg uspjeha.⁹ Ipak između njega i Marije razvilo se neprijateljstvo koje umalo da nije dovelo do oružanog sukoba kada je

⁴ Jugurta je bio numidski kralj s kojim su Rimljani vodili rat od 111. do 106.pr.n.e

⁵ Kimbri i Teutonci su pripadali skupini germanskih plemena koji su krajem drugog stoljeća prodrli na rimski teritorij, ali su poraženi.

⁶ Lucije Apulej Saturnin je bio jedan od vođa populara i blizak saradnik Gaja Marija.

⁷ Mesihović, 541.

⁸ Kvint Lutacije Katul bio je zajedno sa Marijem u konzulatu 102.g.pr.n.e. i zaslužan je za pobjedu nad Kimbrima.

⁹ Plutarh, Sula, 5.

poslanstvo iz Numidije predvođeno Bockhom željelo ugoditi Suli tako što bi na Kapitolij postavili kipove koji su prikazivali kako on predaje Jugurtu Suli. Na taj čin Marije se naljutio i želio je porušiti kipove, ali je izbio Saveznički rat¹⁰ tako da je sukob između njih dvojice samo odložen. U toku rata na Istoku je Mitridat VI sve više ugrožavao rimske interese i javila se potreba da se pošalje vojska protiv Pontskog vladara. Međutim, u Rimu se postavilo pitanje kojeg zapovjednika treba poslati na Istok. Kockom je odlučeno da to bude Sula koji je bio sposoban vojskovođa i omiljen među vojnicima. Međutim, populari su uz pomoć Sulpicija Rufa uspjeli isposlovati da se Suli oduzme vođenje rata u Aziji, a da se dodijeli Mariju i to je bio početak Prvog građanskog rata u kojem su s jedne strane bili populari predvođeni Marijem, a s druge optimati predvođeni Sulom.

Sula odlazi u Kampaniju gdje su ga podržale legije, koje su u njemu vidjele vojskovođu s kojim će uspješno ratovati i on s njima ulazi u Rim koji je zauzet na juriš. Marije je uspio pobjeći, proglašen je državnim neprijateljem, a Sula je naredio da se pogubi Sulpicije Ruf kao i mnoge njegove pristaše.¹¹ Nakon toga Sula ide na Istok u rat protiv Mitridata VI, a ubrzo nakon toga Marije sa svojim pristalicama ulazi u Rim i vrši masovnu odmazdu nad Sulinim pristašama. Godine 86. pr.n.e. Marije je imenovan za konzula, ali je ubrzo umro, a njegov saradnik Cina¹² je sad vodio glavnu riječ u Rimu. Sula je vodio uspješan rat protiv Mitridata VI i istjerao ga je iz Grčke, ali su ga okolnosti u Republici navele da se mora vratiti u Rim. Sa pontskim vladarom je potpisao mirovni sporazum 85.g.pr.n.e. i sa velikim plijenom i pet legija uplovio je 83. pr.n.e. u Brundizij odakle je krenuo u pohod na Rim. Sula nije lako zauzeo Italiju s obzirom da je morao voditi brojne bitke sa Marijevim pristalicama, ali je na kraju pobijedio i ubrzo je imenovan diktatorom na neodređeno vrijeme i s punomoći za uređenje države. Odmah nakon toga slijedile su masovne osвете nad pobijedenima, pa su uvedene i proskripcije (*tabulae proscriptioes*) tj. sistem prema kojem je njegove protivnike koji su stavljeni izvan zakona mogao bilo tko ubiti. Blizu pet hiljada ljudi je ubijeno od kojih stotinjak senatora i hiljadu vitezova.¹³ Sula je za kratko vrijeme svoje vladavine sproveo reforme kojima je ojačao ulogu senata i optimata u državi, a smanjio je značaj i ulogu narodnih tribuna kao i narodnih skupština. Obnovio je i donio je brojne zakone kojima su regulisane državne službe kao i pravosudna vlast. Senat je ovim reformama postao glavna institucija, ali Sulina

¹⁰ Saveznički rat je trajao od 91.do 88.g.pr.n.e. i vođen je između Rimske republike i italijanskih gradova zbog toga što Rimljani nisu željeli dati rimsko građanstvo svojim dugogodišnjim saveznicima.

¹¹ Povijest, 60.

¹² Lucije Kornelije Cina je nakon smrti Gaj Marija preuzeo vođstvo nad popularima i upravljao je u Rimu samostalno da bi u toku priprema za pohod protiv Sule bio ubijen u vojničkoj pobuni.

¹³ Povijest, 65.

reforma je imala za cilj da se moć senata stavi po zaštitu zakona i da se ozakoni vlast rimske oligarhije kako se ne bi desilo da se narodni tribuni i skupštine usprotive vlasti senata. Međutim, nakon što je Sula umro 78.pr.n.e., a prije toga se odrekao vlasti, ubrzo su se javili nezadovoljnici prije svega populari koji se nisu mogli pomiriti s takvim jednim uređenjem u kojem će optimati imati apsolutnu kontrolu svega u državi.

2. Cezarovo porijeklo i povezanost sa popularima

Gaj Julije Cezar (*Gaius Iulius Caesar*) rodio se 13. jula 100. pr.n.e. u vrijeme koje je obilježeno stalnim unutrašnjim nemirima i sukobima u Rimskoj Republici. Njegovo porijeklo veže se za rod Julija (*gens Iulia*) kojeg je rodonačelnik bio prema legendi Iul sin Eneje i Lavinije. Cezarova porodica nije bila bogata, ali je pripadala plemenitoj i u društvu uglednoj patricijskoj porodici. Cezarovi preci su uglavnom obavljali državne poslove pa je i njegov otac Gaj Julije Stariji krajem 90-tih pr.n.e. bio pretor tj. obavljao je sudske poslove, a jedno vrijeme je služio i pokrajini Aziji.¹⁴ Godine 85.pr.n.e. umro je u Pizi baš u vrijeme kada je Cezar ušao u muško doba. Njegova majka Aurelija kćerka Lucija Aurelija Kote također je pripadala uglednoj porodici i ona će na Cezara imati veliki utjecaj tokom njegovog odrastanja. Ona je bila kulturna i inteligentna žena koja će se maksimalno posvetiti dobrobiti i karijeri svoga sina. Cezar je imao dvije sestre i obe su se zvale Julija, a jedna će imati kćerku Atiju koja će roditi Oktavijana kasnijeg rimskog cara Augusta.

Njegovo odrastanje je kao i kod velikog broja rimskih porodica koji su mogli pružiti osnovne uslove proticalo u obrazovanju i savladavanju brojnih vještina. Roditelji su mu omogućili da ga školuje Marco Antonije Gniphio koji je bio obučen u Aleksandriji i bio je vješt grčkoj i latinskoj retorici.¹⁵ Na taj način Cezar ne samo da je savladao grčki i latinski, već se rano počeo baviti književnošću pa je kao mlad napisao djela poput Pohvale Heraklu i tragediji Edip koje će kasnije car August zabraniti da se izdaju.¹⁶ Veoma rano je savladao baratanje oružjem i bio je vješt u drugim vještinama poput jahanja i plivanja što će mu kasnije biti veoma korisno u brojnim vojnim pohodima.

¹⁴ Freeman, 4.

¹⁵ Freeman, 12.

¹⁶ Svetonije, 44.

Cezar je rođen i odrastao u rimskoj četvrti Sabura koja je bila u blizini Foruma. Sabura je bila siromašna četvrt u kojoj su boravili trgovci, prostitutke, strani stanovnici kao i Židovi. S obzirom da je Cezar živio dugo u porodičnoj kući u Saburi mogao je steći i uvid u život običnog čovjeka, a možda je i njegova populistička politika i sklonost ka običnom čovjeku bila posljedica njegovog odrastanja u Saburi gdje je mogao da dođe u doticaj sa životom običnog Rimljanina. Ipak kada je u pitanju njegova povezanost sa popularima onda treba napomenuti da je njegova porodična povezanost sa istaknutim vođama popularske stranke bila svakako presudna na njegov politički put. Ta povezanost sa popularima ogleda se u tome da je njegove tetka Julija bila žena vođe populara Gaja Marije. Dok je druga povezanost bila njegova žena Kornelija koja je bila kćerka Kornelije Cine bliskog saveznika Gaja Marije.

Godinu dana nakon očeve smrti 84. god .pr.n.e. počeo je buran period za Cezara kada je već sa 16. godina imenovan za visokog svećenika Jupitera. U istom periodu rastao se od Kosucije s kojom je bio zaručen još od dječjačke dobi, a ubrzo je oženio Korneliju. U tom periodu Sula koji je zauzeo Rim počeo je sa bespoštednim iskorjenjivanjem pristalica Marija. Sula je tražio od Cezara da se razvede od Kornelije što je on izričito odbio govoreći kako i ne sanja napustiti Korneliju koju ljubi i koja će mu roditi nasljednika tj. kćerku Juliju.¹⁷Nakon toga Sula mu je oduzeo svećeničku čast zaplijenio mu imovinu kao i imovinu njegove supruge i prognao ga iz Rima. Samim tim Cezar je bio osuđen na smrt, a izvršenje je trebao da uradi najamna banda sikara koje je predvodio Kornelije Fagita¹⁸. Kada je Cezar otkriven on je podmitio vođu sa dva talenta i tako je sebi spasio život. Cezar je uspio da se ukrca na brod za Aziju, a u međuvremenu su njegovi rođaci uporno nastojali da ga Sula pomiluje. Na insistiranje Mamerka Emilija i Aurelija Kote¹⁹ Sula je popustio i pomilovao Cezara, ali je naglasio:“ *Neka vam bude, imajte ga, samo znajte da će taj čovjek, čiji spas toliko želite, biti jednom na propast optimatskoj stranci, koju ste zajedno sa mnoom branili, jer u Cezaru se krije više nego jedan Marije*“.²⁰Ove riječi kao da su bile proročanske jer se Cezar u narednom periodu pokazao kao osoba koja će biti predvodnik i vođa populara. Premda je bio izložen brojnim nevoljama i opasnostima ipak će uspjeti sve to da savlada i istakne se kao prvi u stranci populara.

¹⁷ Vinzenti, 9.

¹⁸ Isto, 9.

¹⁹ Svetonije, 17.

²⁰ Isto.

3. Cezar postaje vođa populara

Nakon što je uspio da spasi život od Sule, Cezar je jedno vrijeme provodio u Bitiniji na dvoru kralja Nikomeda gdje je učestvovao u brojnim zabavama, a kasnije će od političkih protivnika biti optužen kako je bio u nemoralnim odnosima sa samim kraljem odnosno da mu je bio ljubavnik. Premda je Cezar takve optužbe negirao one su ga pratile do kraja života.²¹ Nakon toga istakao se kod zauzimanja Mitilene gdje je odlikovan građanskim vijencem²², da bi poslije kratko služio pod zapovjedništvom Servilija Izaurika u Kilikiji. Godine 78. pr.n.e. kada je saznao da je Sula umro vraća se u Rim gdje nalazi jednu nejasnu političku situaciju koja je mogla da dovede do novih sukoba. U to vrijeme na čelu populara bio je Marko Emilije Lepid koji je napustio optimate s ciljem da dođe prevratom na vlast. Lepid je ponudio Cezaru savez, ali on to odbija smatrajući kako ni Lepid, a ni njegov plan ne ulijevaju povjerenje. Lepid je u Etruriji podigao ustanak protiv Senata, ali je njegova vojska poražena, a on sam je umro na Siciliji 77. g.pr.n.e.

U međuvremenu, Cezar je nastojao da sredi poslove svoje porodice, a ušao je u svijet prava kada je optužio bivšeg guvernera Makedonije Gneja Kornelija Dolabelu za nezakonita globljenja po grčkim gradovima. Premda je Cezar imao dosta svjedoka ipak je Dolabela oslobođen optužbi, a sam Cezar se istakao svojom rječitošću.²³ Njegov govor protiv Dolabele je bio toliko dobar da je od njega zatraženo da goni zloglasnog Gaja Antonija koji je pljačkao Grčku i premda je Cezar i ovaj spor izgubio, ipak se za njega pročulo kao dobrog govornika. Znajući da njegov uspjeh ovisi o njegovoj reputaciji govornika odlučio je da ode na otok Rodos kako bi se usavršio u govorništvu kod Apolonija najpoznatijeg grčkog retoričara kod kojeg se i sam Ciceron školovao.

Međutim, tokom tog putovanja bio je zarobljen od strane kilikijskih gusara²⁴ koji su za njega tražili otkupninu. Četrdeset dana je Cezar boravio u zarobljeništvu i tokom tog perioda on je dijelio obroke sa gusarima i često se s njima takmičio u atletskim igrama. Šalio se kako će se kada ga oslobode vratiti i sve ih kazniti smrću. To se i obistinilo jer je Cezar kada su ga gusari oslobodili

²¹ Freeman, 19.

²² *Corona civica*- je bio vijenac od hrastovog lišća koji se dobijao kao nagrada za određeni poduhvat tj. spašavanje rimskog građanina ili saveznika.

²³ U starom Rimu nije bilo profesionalnih advokata, već je svaki obrazovan čovjek mogao uzeti slučaj ili kao branitelj ili kao tužitelj. Ulazak u sudski život bio je popularan način za budućeg političara da se proslavi bez obzira na to je li pobijedio ili izgubio slučaj. Važno je bilo impresionirati mnoštvo koje se uvijek okupilo za takav događaj u velikim dvoranama za sastanke na Forumu.

²⁴ Kilikijski gusari su dugo vremena predstavljali problem Rimu, sve dok ih Pompej sa posebnim ovlastima nije uništio.

odmah angažovao nekoliko brodova u potrazi za gusarima koje je pronašao u njihovoj bazi i sve ih kaznio tako što je naredio da se razapnu na križ.²⁵

Nakon toga Cezar ponovo odlazi na Rodos gdje se nije dugo zadržao zbog toga što je želio da aktivno učestvuje u borbama u Maloj Aziji protiv Mitridata. Cezar je bez podrške Senata i upravitelja provincije Azije prikupljao vojnike i vodio borbe protiv saveznika Mitridata kako bi ih protjerao iz provincije. Cezar je u to vrijeme izabran za *pontifexa*²⁶ i vraća se u Rim kako bi se posvetio političkoj karijeri. Tada je već kod rimskog naroda imao veliku naklonost zbog ljubaznog ponašanja, a i popularnost mu je sve više rasla zbog izvrsne rječitosti. Da ima naklonost naroda vidjelo se kada je izabran za vojničkog tribuna i to je bila njegova prva stepenica koja je bila na putu da ostvari svoj *cursus honorum*²⁷. Cezar, s obzirom da je živio među plebejcima postaje njihov miljenik i polako se izdvaja u njihovog vođu. Godine 69. pr.n.e. Cezar je imenovan za kvestora i baš te godine desila su se dva događaja, po Cezara tragična, koja su doveli do toga da se Cezar istakne kao predvodnik populara.

Prvi događaj bio je pogreb njegove tetke Julije koja je bila Marijeva udovica. Cezar je pogreb svoje tetke iskoristio da otvoreno pokaže kome je privržen i kojim putem će njegova politička karijera da ide. On je na pogrebu dirnuo u srca pripadnike populara tako što je iz skrovišta izvukao slike Marija i na taj način na oduševljenje naroda obnovio sjećanje na velikog vođu popularske stranke. Premda su Marija pripadnici optimata i dalje smatrali tiraninom i razaračem senatorskih vrijednosti, ipak se običan narod sjećao Marija kao osobu koja ih je spasila od barbara.

Pored toga, učinio je još nešto neočekivano i smjelo za to vrijeme. Ujutro za vrijeme pogreba krenuo je na Forum praćen povorkom koja je nosila slike Marija došao je na vrh Rostre i pred okupljenim narodom održao govor u čast svoje tetke i u njemu je prema Svetoniju rekao:

Moja tetka Julija po svojoj majci vuče lozu od kraljeva, a po ocu je u srodstvu sa besmrtnim bogovima. Od Anka Marcija potječu naime marcijevci s nadimkom Rex, a njihovo je ime imala njezina majka; od Venere potječe rod Julijevaca, kojemu priada naša porodica. U tom se dakle

²⁵ Svetonije navodi milosrdnost Cezara prema gusarima kada je naredio da im se prije razapinjanja prerežu grla, jer se raspeće smatralo jednom od najgorih kazni kada bi osuđenik bio dugo mučen prije smrti.

²⁶ Cezar je imao 27 godina kada je imenovan za svećenika pontifexa kao dio elitne skupine na čijem čelu se nalazio *pontifex maximus*.

²⁷ Kod Rimljana je *cursus honorum* podrazumijevao redovito i postupno izmjenjivanje magistratura koje je zauzimao pojedini građanin, to je bila njegova politička karijera.

*rodu nalazi ne samo nepovredivost kraljeva, koji među ljudima imaju najveću moć, nego i svetost bogova, kojima su i sami kraljevi podložni.*²⁸

Ovim govorom Cezar napominje narodu, ali i senatorima ko je on i koje je njegovo porijeklo. Dok je ovaj govor među narodom prihvaćan s oduševljenjem bilo je i onih koji su pokušali da protestuju, ali im narod glasnim uzvicima nije dozvolio. Već se vidjelo kako Cezar vremenom postaje glavna figura kod populara, dok su senatori i optimati u njemu vidjeli veliku opasnost za Republiku i polako postaju njegovi otvoreni politički protivnici.

Drugi tragičan događaj za Cezara bio je smrt njegove žene Kornelije koja je iznenada umrla. Nakon smrti mlade žene u Rimu nije bio običaj da se drži govor, ali je Cezar napravio izuzetak i održao govor u čast svoje prerano preminule žene. Premda govor nije sačuvan, može se pretpostaviti da je bio pun ljubavi prema Korneliji zbog koje je rizikovao život sukobeći se sa Sulom. Plutarh navodi kako mu je taj govor: *donio mnogo simpatija i naklonosti naroda tako da su ga voljeli kao čovjeka blaga i puna osjećaja.*²⁹ Ali ono što je Cezar želio svojim pogrebnim govorima i u tome uspio jeste ne samo da dirne srca običnog svijeta već da u njemu vide osobu koja može biti na čelu popularske stranke.

S druge strane optimati su na govore sigurno gledali nenaklono ne zaboravljajući da je Julija bila žena njihovog smrtnog neprijatelja Marija, a Kornelija kćerka Cine, isto tako omraženog među optimatima. Pozivanje na kraljevsku lozu, isticanje slika Marija koje su Sulinim zakonima bile zabranjene, kao i kršenje običaja sve je to dovelo do toga da se javlja veliki broj Cezarovih oponenta, protivnika kao i neprijatelja. Kako Cezar bude vremenom politički jačao i prolazio kroz sve magistrature od kvestora do konzula sve više će se javljati njegovi politički neistomišljenici koji će nastojati da ga onemoguće u svim njegovim namjerama.

²⁸ Svetonije, 19.

²⁹ Plutarh, Cesar, 99.

4. Cezarovi politički oponenti, protivnici i neprijatelji

U tom periodu u Rimu je bila prava politička borba između dvije političke opcije koje su imale uglavnom različita stajališta po brojnim pitanjima. Borba je vođena između optimata kod kojih se najviše isticao Katon Mlađi, dok je popularne predvodio Cezar. Tako da se vremenom, na jedan prirodni način kroz političko nadmetanje i sukobljavanje javljaju Cezarovi politički oponenti, protivnici i neprijatelji. S obzirom da se Cezar kroz sve svoje magistrature, od kvestora pa do konzula, koje su bile političke funkcije, isticao postupcima koji su bili otvoreno protiv optimata onda ne čudi što je tom periodu stekao veliki broj svojih neistomišljenika. Cezar se nije plašio iznositi svoje mišljenje pa je protiv sebe imao brojne oponente,³⁰ koji u jednom dvopartijskom političkom društvu kakvo je bilo rimsko u tom periodu nisu bili neuobičajni i oni se uglavnom nisu ustručavali da iznose mišljenje protivno njegovom. Ali treba napomenuti da je u političkom nadmetanju nekada puno važnije iz koje je političke opcije govornik nego šta on izlaže. Nije bilo nužno da njegovi oponenti postanu politički protivnici ili neprijatelji, ali se u političkom Rimu veoma često dešavalo da su oponenti otvoreni politički protivnici koji su koristili svaku priliku da pobiju argumente svog protivnika. Tako se kroz sudske parnice, kroz diskusije u senatu moglo vidjeti ko je bio na čijoj strani tj. ko su bili prijatelji, a ko politički protivnici. U starom Rimu umjesto stranke vrijedilo je *amicitia* tj. prijateljstvo koje je podrazumijevalo odgovoran odnos u politici kada se od svojih prijatelja očekuje podrška na biralištima, pomoć u opasnosti za život kao i u borbi protiv neprijatelja (*inimici*).

Jasno je da su Cezarovi politički protivnici bili pripadnici optimata koji su sebe nazivali često *boni* i da je njihova ogorčenost prema Cezaru rasla kako je rasla njegova popularnost. Vremenom, njegovi politički protivnici se pretvaraju u neprijatelje koje je on mogao pobijediti samo na bojnopolju. Međutim, postavlja se pitanje kako se u jednom takvom političkom okruženju od političkog protivnika dobije smrtni neprijatelj, tj. osobu koja ti želi zlo. Za tako nešto važne su historijske okolnosti odnosno događaji koji mogu da dovedu do određenog sukoba. Ako se Cezar posmatra kao vojskovođa, a ako je Rimski republika država kojoj je cilj širenje, onda za Cezara ne bi trebalo biti problema niti bi on trebao imati neprijatelja u samoj Republici. Ipak, kad on u svom djelu *Zapisi o građanskom ratu* kaže „*U senat su došli svi hrpimice prijatelji konzula, Pompejevi*

³⁰ *Opponens*, entis, m. - oponent tj. osoba koja ima suprotno mišljenje, shvatanje, saznanje ili osoba koja se suprostavlja nekome uglavnom kroz dijalog.

rođaci, kao i oni koji su odavno bili Cezarovi neprijatelji, lični ili politički³¹, on je svjestan da postoje brojni njegovi politički neprijatelji koji bi najradije željeli da ga ne vide na toj poziciji. U istom tom djelu kad govori o neprijateljima onda upotrebljava riječ *inimicus* koja znači protivnik, neprijatelj, ali ako bi je decidnije objasnili onda ona znači politički protivnik tj. neprijatelj i tako je Cezar i doživljava. Suprotno od ovoga, kad Cezar opisuje svoje borbe protiv Gala u djelu *Zapisi o galskom ratu* onda najčešće upotrebljava riječ *hostis*³² tj. neprijatelj protiv kojeg on stalno vodi borbu. Za Cezara politički neprijatelj tj. *inimicus*³³ je njegov lični neprijatelj, dok je *hostis* javni neprijatelj tj. neprijatelj države koju Cezar brani i širi. Borba za vlast kao i želja da se bude prvi u državi daje dobar motiv da se od protivničke strane napravi politički neprijatelj koji će u određenim okolnostima, kako se s koje strane posmatra, postati i državni tj. javni neprijatelj. Tako da je mala razlika između privatnog i javnog neprijatelja kada dođe u pitanje ko će da bude prvi u državi.

U ovom radu bit će prikazani odnosi između Cezara i njegovih glavnih političkih oponenta, protivnika i neprijatelja koji su obilježili posljednje godine Rimske republike. Teško bi bilo navesti sve Cezarove oponente, protivnike i neprijatelje, ali u ovom radu će biti navedeni isključivo njegovi ključni protivnici i neprijatelji koji će kasnije aktivno učestvovati u ratu iz kojeg je Cezar izašao kao pobjednik i doživotni diktator.

4.1. Cezar i Marko Kalpurnije Bibul

Godine 65. pr.n.e. Cezar je bio imenovan za edila³⁴ i odmah je otvoreno naljutio svoje političke protivnike optimata tako što je u toku noći na Forumu podigao kipove Marija, koje je dao srušiti Sula.³⁵Iste godine za edila je imenovan i Marko Kalpurnije Bibul (Marcus Calpurnius Bibulus) koji je bio konzervativac i tradicionalist, pripadnik optimata i ono što je svakako važno zet Katona Mlađeg. To je bio početak političkog rivalstva između Cezara i Bibula koje će biti obilježeno Cezarovom dominacijom i nastojanjima da svog protivnika nadmaši u svim sferama života kako kulturnim tako i političkim. Kroz narednih nekoliko godina dogodilo se da će Bibul zajedno sa Cezarom u istom periodu obavljati magistrature, pa su tako 62. pr.n.e. bili pretori, a 59.

³¹ Caes. De bell.civ. 1.3.

³² Hostis, is,m.- stranac, tuđinac; Cic. Caes. i dr. neprijatelj (u ratu)- Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik.

³³ Inimicus, i, m.-neprijatelj, protivnik, suparnik.

³⁴ Edili su u početku bili pomoćnici tribuna i morali su biti plebejskog roda. Prvo su obavljali poslove iz domena kriminalnog pravosuđa, da bi kasnije nadzirali promet, trgovce i vodili brigu o javnim igrama što će im kasnije postati glavni posao.

³⁵ Vincenti, 21.

konzuli. Ove okolnosti utjecali su da se između Cezara i Bibula razvije otvoreno političko suparništvo, a kasnije i neprijateljstvo koje će trajati sve do Bibulove smrti. Posebnost odnosa između Cezara i Bibula ogleda se u tome da je kroz sve tri njihove magistrature Cezar uspio da se nametne i da dovede Bibula u podređen položaj. Cezar je svoje edilstvo iskoristio da ukrasi Komicij, Forum i Kapitol kao i da organizuje brojne raskošne zabave i gladijatorske igre. Premda je mnoge zabave organizovao zajedno sa kolegom, zasluge je uglavnom sebi pribavljao, a Bibul se otvoreno žalio: *Meni se dogodilo kao Poluksu: kako se hram Kastora i Poluksa na Forumu zove samo Kastorov hram, tako se moja i Cezarova darežljivost naziva samo Cezarova darežljivost.*³⁶ Ove Bibulove riječi ustvari samo govore da on nije mogao izaći iz Cezarove sjene što će biti potvrđeno kroz naredne dvije magistrature.

Cezar je već 63. g.pr.n.e. bio imenovan za *pontifex maximus*³⁷ i već tada su optimati shvatili da protiv sebe imaju velikog protivnika i s pravom su ga se bojali. Iste godine se desila Katilina urota i kada se raspravljalo šta učiniti sa zavjerenicima Cezar je zagovarao popustljivost, dok su Ciceron i Katon Mlađi tražili najstrožije mjere, dok je Bibul sigurno podržao Katona.³⁸ Naredne godine Cezar i Bibul su imenovani pretorima i sigurno da je u tom periodu Bibul već postao neprijatelj Cezara.³⁹ Cezar je ubrzo otišao u Hispaniju gdje je postigao izvrsne vojne rezultate, dok je Bibul ostao u Rimu gradeći političku karijeru uz svesrdnu podršku Katona. Godine 60. pr.n.e. Cezar je zajedno sa Pompejem i Krasom uspostavio politički savez poznat pod nazivom Prvi trijumvirat i imao je namjeru da se za narednu godinu kandiduje za konzula. Nakon što je odbio trijumf Cezar je počeo voditi izbornu kampanju kojom je nastojao svim silama da bude izabran za konzula što mu je i uspjelo za 59.g.pr.n.e. Međutim, optimati predvođeni Katonom plašeći se Cezara uspjeli su da Bibul bude izabran za konzula s jednim ciljem, a to je da onemoguće bilo kakvo Cezarovo djelovanje koje bi dovelo do ugrožavanja njihovih interesa.

Konzulat u kojem su bili Cezar i Bibul ostao je upamćen po tome što je Cezar nastojao da izvrši reforme i da donese brojne zakone, od kojih je svakako najvažniji agrarni zakon, dok je Bibul sve osporavao. Cezar je bio aktivan i želio je puno toga da uradi, a Bibul pasivan i cjelokupna

³⁶ Svetonije, 21.

³⁷ Pontifex maximus je bio vrhovni svećenik bio je na čelu zbora pontifika kojih je bilo 15.

³⁸ Gray-Fow, 179.

³⁹ Cezar u svom djelu *De bello civili* navodi: *Prodit Libo atque excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat inimicitiasque habebat etiam privatas cum Caesare ex aedilitate et praetura conceptas*: jer je Bibul bio naprasit čovjek i usto osobni Cezarov neprijatelj već od doba edilske i pretorske službe.

aktivnost mu je bila svedena na sprječavanje Cezara. Nije onda ni čudo što su Rimljani kroz šalu znali njihov konzulat nazivati konzulat Julija i Cezara.⁴⁰ Bez obzira na duhovitu dosjetljivost Rimljana činjenica je da Bibul za vrijeme svog konzulata nije ništa značajno uradio. Okolnosti koje su dovele do tako nečega su politička borba između dva konzula oko donošenja agrarnog zakona koja je stvorila između njih ne samo antagonizam već i mržnju koja je prerasla u otvoreno neprijateljstvo. Bibul kao i ostali optimati su smatrali da jedan takav zakon može biti isključivo na korist Cezara i samim tim su nastojali da ga opstruišu. Bez obzira što je Bibul otvoreno rekao da *ne želi raspravljati o vrijednosti tog zakona niti tražiti izmjene i da dok je god konzul da narod neće izglasati zakon*, ipak je zakon izglasan.⁴¹

Interesantan je način kako je Bibul nastojao da spriječi donošenja agrarnog zakona. On se poslužio lukavstvom tako što je kao konzul mogao da odredi koji su dani u godini sveti tj. posvećeni bogovima i na te dane se nisu mogli održavati bilo kakvi sastanci i samim tim se nisu mogli donijeti bilo kakvi zakoni. Na taj način Bibul je sve preostale dane Cezarovog konzulata proglasio svetim i samim tim zloupotrijebio svoju funkciju. Međutim, to nije spriječilo Cezara da sprovede svoju namjeru, pa je sazvao skupštinu na kojoj je trebao da se usvoji zakon. Dok se Cezar obraćao svojim pristalicama prišli su mu Bibul i Katon i umalo da nije došlo do većeg sukoba sa tragičnim završetkom. Cezarove pristalice su ih napale, a sam Bibul je ponižen pred masom kada je neko iz gomile na njega bacio košaru izmeta od životinja.⁴² Dan poslije, Bibul se pokušao obratiti Senatu, ali nije našao na podršku zbog straha od trijumvira. Poslije toga se povlači i ostatak konzularstva provodi među domaćim larima promatrajući zvijezde svakog dana predviđenog za zborove naroda.⁴³ Tako da je 59.g.pr.n.e. ostala upamćena u Rimu kao godina u kojoj je Cezar upravljao sam donoseći brojne zakone, dok se Bibul molio i pisao proglase protiv Cezara.

U periodu od 58. do 49. pr.n.e. njih dvojica nisu imali doticaja jedan s drugim, ali se politička borba nastavljala. Cezar je, bez obzira što je u tom periodu upravljao Galijom, nastojao da zadrži utjecaj u Rimu preko Pompeja i Krasa, dok je Bibul uz Katona nastojao da se spriječi sve što je išlo u korist trijumvira. Godine 56. pr.n.e. sporazumom u Luki Cezaru je potvrđen još jedan petogodišnji mandat nad Galijom, ali ubrzo će se desiti dva događaja koja će promijeniti odnos

⁴⁰ Svetonije, 25.

⁴¹ Vinzenti, 25.

⁴² Freeman, 50.

⁴³ Vincenti, 37.

snaga u Rimu. Prvo je 54. g.pr.ne. umrla njegova kćerka Julija koja je bila žena Pompeja, a 53. pr.n.e. poginuo je Kras u borbi protiv Parta. Ova dva događaja dovela su do toga da je razbijen trijumvirat i da se Pompej počeo udaljavati od Cezara. Ovo su iskoristili Bibul i Katon koji su odustavši od konstitucionalizma do te mjere da su podržali 52.g.pr.n.e. Pompeja da bude jedini konzul.⁴⁴ Ovakvim činom vođa optimata govori da je neprijateljstvo prema Cezaru bilo daleko veće nego sama opasnost od saveza sa Pompejem. Nakon što je donesen zakon da se provincijska guvernerstva daju bivšim konzulima i pretorima koji su bili pet godina izvan magistrature, Bibul je 51. g.pr.n.e. dobio na upravu Siriju.⁴⁵ Iste godine je došao u Siriju sa svoja dva sina⁴⁶ gdje je boravio sve do kraja 50. pr.n.e. kada su uputio u Rim. U međuvremenu je izbio Građanski rat, a kako je Cezar veoma brzo ušao u Rim, Pompej i saveznici su se prebacili u Grčku. Pompejevom taboru Bibul se ubrzo pridružio i bio je s njim sve do jeseni 49.g.pr.n.e., a već krajem iste godine imenovan je za komandanta flote na Jadranu.

Osnovni zadatak Bibula kao komandanta Pompejeve mornarice bio je da po svaku cijenu spriječi prebacivanje Cezara preko Jadranskog mora. U januaru 48.pr.n.e., dok se nalazio kod Korkire sa sto lađa, javljeno mu je da je Cezar na moru i da se uspio sa jednim dijelom trupa prebaciti što je bilo veliko poniženje za Bibula s obzirom da je imao daleko moćniju flotu. Događaj koji je uslijedio, prema Cezarovim *Komentarima*, pokazao je Bibulovu duševnu rastrojenost i mržnju koju je osjećao prema Cezaru. Naime, Cezar je poslao brodove u Brundizij po ostatke legija, da bi ih Bibul zarobio i sve zapalio zajedno sa mornarima. Cezar je mišljenja kako je Bibul ovakvom strašnom kaznom želio opametiti sve ostale.⁴⁷

Bibulova mržnja prema Cezaru je bila tolika da je za vrijeme najvećih oluja stražario na brodu kako bi spriječio bilo kakvu pomoć Cezaru.⁴⁸ Kako je sukob odmicao položaj i jednog i drugog je bio nepovoljan. Bibul se nalazio blizu Orika i zbog Cezarovih straža nije imao pristup kopnu, dok opet Cezar nije mogao isploviti na more i u luke. Kada je Libon⁴⁹ došao u tabor Cezara

⁴⁴ Gray-Fow, 182.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Bibul je nakon što je preuzeo upravu nad Sirijom poslao dvojicu sinova u Egipat, međutim oni su pod nerazjašnjenim okolnostima ubijeni od strane rimskih vojnika. Na vijest o smrti sinova Bibul je bio utučen i gotovo nesposoban za upravljanje provincijom. Međutim, kad mu je Kleopatra poslala ubojice sinova, on ih je vratio njoj sa uputom da presuda pripada Senatu, a ne njoj. (Gray-Fow Michael J. G., *The Mental Breakdown of a Roman Senator.*)

⁴⁷ Caes. De bell.civ. 3.8.

⁴⁸ Isto, 18.

⁴⁹ Lucije Skribonije Libon bio je istaknuti rimski političar i vojskovođa, a u vrijeme Građanskog rata bio je na strani Pompeja.

da povede razgovor oko primirja, Bibul nije želio biti prisutan tom sastanku zbog svoje naprasite naravi i ličnog neprijateljsva. Bibulova opsjednutost da se osveti Cezaru za sva poniženja koja je doživio doveli su do toga da uopće nije vodio računa o svom zdravlju. Cezar navodi kako dugo vremena nije stupio na kopno, a da nije želio napustiti poziciju ubrzo se razbolio i s obzirom da se nije mogao liječiti umro je na brodu.

Sve do smrti Bibul je bio Cezarov jedan od najvećih političkih protivnika i neprijatelja i vjerovatno se ponadao kada je izbio Građanski rat da će dobiti priliku da se osveti Cezaru. Priliku je zaista i dobio, ali ništa nije bolje prošao na bojnopolju nego u senatu. Odnos Bibula i Cezara, koji je u početku više bio politički, završen je otvorenim neprijateljstvom i sukobom u kojem je Cezar izašao kao pobjednik.

4.2. *Cezar i Kvint Lutacije Katul*

Cezar je svojim ponašanjem i upornošću da se suprostavi optimatima gdje god je mogao s lakoćom sebi stvarao političke protivnike koji su u velikom broju postajali njegovi ogorčeni neprijatelji. Jedan od njegovih političkih protivnika bio je i Kvint Lutacije Katul Kapitolski (Quintus Lutatius Catulus, 120 – 61. pr.n.e.) koji je bio sin Kvinta Lutacija Katula konzula 101. g.pr.n.e. Katulov otac je zajedno sa Marijem bio konzul i zajedno su uspjeli spriječiti prodor germanskih plemena u Italiju, ali je među njima došlo do sukoba pa su postali najveći suparnici. Nakon što je Marije u sukobu sa Sulom 87.g. pr.n.e. ušao u Rim naredio je pogubljenje velikog broja svojih političkih protivnika među njima se našao i Kvint Lutacije Katul. Ovaj čin je kod njegovog sina sigurno ostao urezan u sjećanje kao i mržnja prema Mariju i svima onima koji bi izražavali bilo kakvo poštovanje prema popularskom vođi.

Samim tim Cezar se nije trebao puno truditi da od Katula napravi političkog protivnika i neprijatelja jer je Katul već bio njegov prirodni neprijatelj. Katul je nakon Suline smrti 78. g.pr.n.e bio imenovan za konzula i njegov ugled i karijera u Republici su svakodnevno rasli. Uspio je zajedno sa Pompejem da pobijedi pobunjenog vođu populara Lepida koji je opet ranije nudio Cezaru zapovjedništvo, a ovaj to odbio nemajući u njega povjerenje. Iste godine Katul će dobiti tu čast da obnovi Kapitol koji je 83.g.pr.n.e izgorio u požaru, ali je on tu obnovu tako sporo radio da je i to bio jedan od razloga sukoba sa Cezarom. Otvoreni sukob između Cezara i Katula doći će onog momenta kad se Cezar bude isticao kroz svoje magistrature i kada bude otvoreno propagirao popularske interese.

Prvi sukob desio se kada je Cezar, nakon što je imenovan edilom, ukrasio Forum slikama Marija i na taj način zadivio populare, a zaprepastio optimates. Tokom rasprave u senatu Katul se usudio da izgovori riječi koje su bile u mislima većine optimata, a to su: *Ne više kriomice, već ne birajući sredstva, o Cezare, otvoreno napadaš republikanski Rim.*⁵⁰ Premda se Cezar uspio opravdati naglašavajući kako je i Marije bio veliki vojskovođa kao i Sula i da je potrebno zakopati ratne sjekire⁵¹, ipak se sve do svoje smrti nije mogao osloboditi optužbi da želi uništiti Republiku što je na kraju i rezultiralo njegovim ubistvom u svrhu „spasa“ Republike.

Nije dugo prošlo, a Cezar je ne plašeći se izazova učestvovao u kandidaturi za vrhovnog svećenka tj. *pontifex maximus*. Pored njega kandidati su bili Isaurik i Katul, u to vrijeme najugledeniji ljudi u senatu.⁵² Cezar je prije toga obavljao samo funkciju edila i imao je blizu 30 godina i u usporedbi sa Katulom koji je već do tada obnašao sve najviše časti njegove su šanse bile male. Ali on se nije plašio izazova i bio je spreman da sve stavi na kocku kako bi bio izabran, a mogao je izgubiti puno toga. Iako je bio u dugovima, posudio je novac rizikujući da ukoliko ne bude izabran da doživi finansijsku propast. Stoga onda i ne čudi što je majci na dan izbora rekao: *Majko, danas ćeš svog sina vidjeti ili kao vrhovnog svećenka ili kao prognanika.*⁵³ Koliko je Cezaru bilo važno da bude izabran, isto toliko je to Katul želio pa je ponudio svom protukandidatu veliku svotu novca kako bi ovaj odustao od kandidature. Međutim, Cezar je bio neumoljiv i na kraju se isplatilo njegovo kockanje i izabran je za funkciju *pontifex maximus*.

Katula je ovaj poraz sigurno pogodio i on je u Cezaru vidio neprijatelja kojeg je trebalo diskreditovati, pa je nastojao utjecati na Cicerona da krivo optuži Cezara da je bio dio Katiline urote.⁵⁴ Kada se povela rasprava u senatu na prijedog konzula Cicerona o sudbini urotnika jedini koji se protivio donošenju smrtne kazne bio je sam Cezar, i koji je održao takav govor da su mnogi senatori bili skloni blažim mjerama. Međutim, kada su došli na red Katul i Katon kao strastveni govornici i još uz to Cezarovi politički neprijatelji, situacija se promijenila i urotnici su osuđeni na smrt. Tokom govora Katon je čak optužio Cezara da želi srušiti državu⁵⁵ i mnogi optimati, među

⁵⁰ Plutarh, Cesar, 100.

⁵¹ Holland, 182.

⁵² Plutarh, Cesar, 100.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Salustije, 43.

⁵⁵ Plutarh, Katon, 178.

kojima i Katul su smatrali kako je to bila dobra prilika da se ukloni Cezar. Međutim, Katul i Pizon⁵⁶ nisu mogli utjecati na Cicerona da i Cezara prikaže kao urotnika što će mu poslije prigovarati.⁵⁷

Kao što Katul nije mogao da pređe preko gubitka pozicije *pontifex maximus* i nastojao je da zagorča život Cezaru, tako i ovaj nije zaboravio Katula, pa je samo čekao priliku da mu se osveti. Prilika je veoma brzo došla, jer Cezar čim je imenovan za pretora prvo što je uradio jeste da je sazvaio skup naroda na Forumu gdje je optužio Katula da nakon četrnaest godina i uloženog velikog državnog novca nije uspio obnoviti Jupiterov hram. Ne samo da je tražio da se Katulu oduzme pravo da završi obnovu hrama, već ga je optužio da je pronevjerio državni novac. Još je predložio da se obnova povjeri Pompeju, koji je bio neprijatelj Katula, a koji je trebao da se vrati sa Istoka. Katul je pokušao da se obrati narodu, ali ga je Cezar vrijeđao i nije mu dopuštao da se popne na govorničku platformu.⁵⁸ Cezar nije oprostio Katulu što ga je kritikovo zbog pokazivanja Marijevih slika i što mu se usprotivio tokom rasprave o Katilini. Sve ovo je naljutilo senatore, koji su u tom momentu obilježavali inauguraciju konzula i koji su sa velikim brojem sljedbenika došli na Forum što je prisililo Cezara da raspusti skupštinu. Cezar se beskompromisno uzdiže na političkoj sceni Rima, a Katul kao razočarani starac odlučio je da se povlači iz javnog života i vodstvo optimatima prepušta Katonu.⁵⁹

4.3. Cezar i Katon Mlađi

Marko Porcije Katon Mlađi (Marcus Porcius Cato Minor) bio je jedan od najistaknutijih vođa optimata 60-tih i 50-tih godina pr.n.e. Pripadao je uglednom rodu čiji je još predjed Marko Porcije Katon Stariji⁶⁰ stekao slavu kao rimski državnik, ali i ostao upamćen po visokom moralu. Katon Mlađi nije ništa bio drugačiji od svog pradjeda kako prema pravednosti i moralu tako i prema dostojanstvenom obavljanju svih magistratura, pa je svaku svoju funkciju u svom *cursus honorum* shvatao veoma ozbiljno i njoj je bio posvećen. Kada je imenovan za kvestora on se toliko posvetio svom poslu da je i od svih ostalih tražio isto ne ustručavajući se da kažnjava i da dođe u sukob sa svakim ko nije radio onako kako treba. Toliko je bio posvećen službi da se počelo govoriti kako je

⁵⁶ Gnej Kalpurnije Pizon, konzul 67.pr.n.e i kao strastveni optimat bio je neprijatelj Cezarov. Godine 63. pr.n.e. bio je tužen od Albrožana radi globaljenja u Galiji. Cezar ga je tužio što je nepavedno smaknuo jednog Gala, ali ga je Ciceron odbranio. Salust. 42.

⁵⁷ Plutarh, Cesar, 101.

⁵⁸ Freeman, 82.

⁵⁹ Taylor, 127.

⁶⁰ Marko Porcije Katon Stariji je bio čuveni rimski državnik, pisac i govornik koji je bio poznat po svom strogom moralu.

kvesturu zaodjenuo dostojanstvom konzulata.⁶¹ Katon je bio poznat kao osoba koja je bila posvećena toliko poslu da je prvi ulazio u senat, a posljednji ga napuštao. Nije ušao u politiku radi slave i bogatstva, već prije svega za opće dobro i veoma brzo je stekao reputaciju osobe koju je nemoguće potkupiti.⁶² Katon je bio odlučni stoik koji je svoje filozofske doktrine nastojao primjeniti i na političko ponašanje, premda ponekad ukoravan od Cicerona kako nekad radi na štetu države i da govori kao da je u Platonovoj državi, a ne u Romulovom otpadu⁶³, ipak je bio osoba velikog integriteta, beskompromisan, mudar i hrabar i koji je isključivo bio posvećen javnim poslovima. Činjenica je da je bio istaknuti pristalica optimata, kasnije i njihov vođa, i uporan u odbrani tradicionalnih vrijednosti koje je s najvećim žarom branio doveo je do političke konfrontacije sa Cezarom, u to vrijeme vođom populara.

Njih dvojica će od 63.g.pr.n.e. biti u stalnom verbalnom konfliktu u kojem će Katon biti najveći Cezarov kritičar i politički oponent i protivnik, da bi na kraju to završilo otvorenim neprijateljstvom koje je trajalo sve do Katonovog samoubistva. Salustije je u *Katilinoj zavjeri* dao zanimljiv opis Cezara i Katona gdje je, možda, na najbolji način oslikao njihov karakter i u čemu su se te dvije ličnosti razlikovale. Osim što ih Salustije hvali kao slavne i velikog srca, navodi kako se Cezar proslavio milosrđem, a Katon neporočnim životom, Cezar je davao, pomagao i oprашatao, a Katon nikome ni u čemu popuštao. Cezar se vodio načelom raditi, bdjeti i brineći se za dobro prijatelja svoje je zanemarivao, sebi želeći vlast, vojsku i rat kakav nije bio, a nasuprot Katon je težio samozatajnošći, strogoći, s bogatima se nije takmičio u bogatstvu već s odvažnima u junaštvu, s neporočnim u poštenju i što je manje slavu tražio ona ga je nalazila.⁶⁴ Ovakav Salustijev prikaz daje poprilično jasnu sliku o dvije slavne ličnosti Rimske republike koje su manje-više bile suprotstavljene u svim dodirnim tačkama. Njihova suprotstavljenost nije se ogledala samo u karakternim osobinama već i njihovim političkim pogledima gdje je Cezar bio okorijeli popular, a Katon još veći optimat. Njihova politička uvjerenja nisu ništa mogla da daju osim sukoba koji će biti obilježje političkih borbi dviju političkih opcija u Rimu.

Prvi veliki sukob između njih desio se kada je Rimska Republika bila u velikoj opasnosti da padne u ruke zavjerenika koje je predvodio Lucije Sergija Katilina (Lucius Sergius Catilina). Katilina je bio propali patricij koji je imao takve ambicije da bude, ne samo konzul, već i da

⁶¹ Plutarh, Katon, 174.

⁶² Isto.

⁶³ Ciceron, Pisma Atiku I, II.1.8.

⁶⁴ Salustije 52.

upravlja Rimom. Kao pristalica Sule 68. je imenovan za pretora, a 66. odlazi u Afriku koju je opustošio zbog čega je godinu dana poslije biti optužen za *de repetundis*⁶⁵ tako da se nije mogao kandidovati za konzula. Međutim, Katilina se kandiduje 63. za konzula, ali opet nije izabran već je izabran Ciceron koji će odigrati ključnu ulogu u razotkrivanju urote od strane Katiline. Naime, pošto Katilina nije izabran za konzula okupio je oko sebe veliki broj pristalica i imao je namjeru da izvrši prevrat u rimskoj državi. Ciceron je urotu ne samo otkrio već i dokazao pred senatom⁶⁶, što je bio dovoljan razlog Katilini da napusti Rim, ali nekoliko njegovih uglednika nije uspjelo i oni su uhapšeni. Tada se u senatu povela žučna rasprava oko toga na koji način se zavjerenici trebaju kazniti. Ciceron kao konzul tražio je od senatora da se izjasne po pitanju kazne i premda su svi tražili smrt,⁶⁷ Cezar je održao govor u kojem nije negirao krivicu optuženika, već je smatrao kako nije običaj da se smrtnom kaznom kažnjavaju rimski građani bez suđenja i da bi ih trebalo poslati u izgnanstvo dok se situacija sa Katilinom ne riješi. Ovaj Cezarov hrabri govor⁶⁸ je pridobio mnoge senatore da odustanu od smrtne kazne, ali nakon što je Katon izašao na govornicu sve se promijenilo. Katon je ubijedio senatore da se smrt nad urotnicima izvrši i gnjevan na Cezara je bacio sumnju da je i on sam učestvovao u zavjeri. Mada su postojale sumnje u umiješanost Cezara u urotu, ona nije dokazana i Cezar je u političkom smislu ostao netaknut. S druge strane, Katon se polako nametnuo kao vođa optimata koji će svim silama braniti interese aristokratije i težiti će odbrani Republike po svaku cijenu.

U narednom periodu Katon se prema Cezaru postavio kao njegov najveći protivnik i svim silama nastojat će ga onemogućiti u njegovim planovima. Kada se Cezar vratio iz Hispanije, gdje je ostvario velike vojne podvige, tražio je za sebe trijumf, a istovremeno je želio i konzulsku čast za narednu godinu tj. 59. pr.n.e. Međutim, kako je osoba koja je željela da ima trijumf morala biti izvan grada, a ko se kandidovao za konzulat unutar granica grada, Cezar podnosi molbu Senatu da se preko prijatelja kandiduje za konzulat. Protiv toga je ustao sam Katon koji se u senatu otvoreno suprostavio Cezaru⁶⁹, nakon čega se Cezar odriče trijumfa i učestvuje u natjecanju za konzulat. U međuvremenu, Cezar je tražio saveznike i našao ih je među dvojicom najmoćnijih ljudi Rima, u to

⁶⁵ repetundae, arum, f.- iznuđivanje, ucjenjivanje, otimačina.

⁶⁶ Ciceron je održao četiri govora u Senatu protiv Katiline kojima je dokazao krivicu Katiline.

⁶⁷ Plut. Cesar, 100.

⁶⁸ Sam Cezar je bio osumnjičen da je zajedno sa Krasom učestvovao u uroti, ali to ga nije pokolebalo da iznese svoje mišljenje.

⁶⁹ Katon je kako bi onemogućio da se Cezar preko prijatelja kandiduje u senatu je cijeli dan držao govor.

vrijeme Pompeja i Krasa.⁷⁰ S njima će formirati savez poznat kao Prvi trijumvirat u kojem će podjednako štiti vlastite interese, tako Cezar obećava Pompeju donošenje agrarnog zakona⁷¹ kojim bi se zadovoljili veterani dok Pompej podržava Cezara u imenovanju za konzula. Pompej će Cezaru davati podršku tokom čitavog konzularnog mandata. Katon će poslije govoriti kako do građanskog rata nije došlo zbog razmirica između Pompeja i Cezara, već njihov savez kojim su željeli srušiti vladavinu aristokratije.⁷² Cezar je uz veliku pomoć Pompeja i Krasa imenovan konzulom za 59.g.pr.n.e. zajedno sa Bibulom, zetom Katona. Nije trebalo dugo čekati da dođe do sukoba između Cezara i Katona. Cezar je krenuo u realizaciju obećanog, pa je donio agrarni zakon protiv kojeg se niko iz straha od Pompeja nije usudio suprostaviti osim Katona. Katon ustade da govori protiv zakona što je toliko naljutilo Cezara da je naredio hapšenje Katona, a ovaj dok je vođen u pritvor uporno je govorio protiv zakona.⁷³ Katona je u zatvor pratio veliki broj senatora, kao i mnoštvo naroda, a Cezar uvidjevši da je pogriješio oslobađa ga. Katon, premda žarko želeći da se suprostavi i odbrani interese optimata, jednostavno nije imao načina kako da se suprostavi Cezaru. Dok su populari preko svog konzula upravljali, donosili zakone i ostvarivali ciljeve, dotle su se optimati povukli prateći svog konzula koji je odlučio da posmatra zvijezde. Katon je prestao ići u senat, ali je ipak to državno tijelo funkcionisalo i radilo je u korist Cezara koji je realizovao sve svoje ciljeve.

Ostatak konzulata Cezar je upravljao sam, a Bibul vjerovatno uz pomoć Katona⁷⁴ piše brojne edikte protiv Pompeja i Cezara koji su prema Ciceronu imali veliki odjek kod običnog svijeta.⁷⁵ Na kraju svog mandata Cezar je isposlovao da dobije na upravu Ilirik i Galiju, a Katon upozorava narod da se tim činom ustoličava tiranin. Prije odlaska u Galiju, Cezar je isposlovao da ga na mjestu konzula zamjeni njegov tast Kalpurnije Pizon, a drugi konzul bio je Aulo Gabinije, vjerni pristalica Pompeja. Već 58. g. pr.n.e. optimati se vraćaju u senat i nastavlja se politička borba između optimata i populara. Cezar je u Galiji gdje uspješno ratuje, ali ne zaboravlja da u Rimu mora imati saveznike koji će braniti njegove interese. Njegov najodaniji saveznik u Rimu je Pompej s kojim je bio ne samo u političkom savezu već se s njim povezoao puno bliže tako što mu je dao svoju kćerku Juliju. Katon u političkom smislu ne miruje, njegovi najbliži saveznici u to vrijeme, a ujedno Cezarovi

⁷⁰ Iako su Pompej i Kras bili ljuti protivnici ipak su zaboravili na nesuglasice radi vlastitih interesa.

⁷¹ Vincenti, 34.

⁷² Plut. Cesar, 103.

⁷³ Isto, 104.

⁷⁴ Taylor, 127.

⁷⁵ Pisma Atiku I, II. 20.3.

protivnici, bili su zet Bibul, šogor Domitije, tast Lucije Marcije Filip i Marko Favonije njegov bliski prijatelj.

Međutim, Cezar je svjestan brojnosti svojih protivnika u Rimu, i daje povjerenje osobi koja ne preza od bilo kakvih postupaka da bi ostvario svoj cilj. To je bio Publije Klodije⁷⁶ koji je nekoliko godina ranije zaprepastio Rim kršeći proslavu *Bona Dea*⁷⁷ posjećujući Cezarovu ženu, koji je iz patricijskog roda prešao u plebejski samo da bi bio izabran za narodnog tribuna i koji je izrazito mrzio Cicerona s kojim je opet Katon bio u dobrim odnosima. Klodije je, koji je bio Cezarov čovjek od povjerenja, proganjao Cicerona na sve moguće načine, ali isto tako je nastojao da Katona ponizi pa ga je bez njegovog pristanka poslao u povjerenstvo na Kipar kako bi taj poluzavisni otok pripojio Rimu. Katon nije imao izbora, ali je daleko bolje prošao od Cicerona kojeg je Klodije ne samo protjerao već mu i konfiskovao veći dio imovine. Imao je Katon sreću, s obzirom da se kiparski kralj ubio, a Katon je ogromno blago poslao u državnu blagajnu i otok predao namjesniku Kilikije i sam je stekao naklonost naroda.

Nakon epizode na Kipru koja se povoljno završila, Katon se vraća u Rim i nastavlja svoju političku borbu prije svega protiv trijumvira. Cezar je bio u Galiji, a Kras i Pompej su odlučili da se kandiduju za konzuat 55. pr.n.e. Ove njihove planove pokušao je spriječiti Katon tako što nagovorio Lucija Domicija, koji je bio muž Katonove sestre, da se kandiduje za konzulat naglašavajući kako to nije borba za magistraturu već za slobodu Rimljana.⁷⁸ Međutim, Pompej i Kras nisu dozvolili Domiciju da postigne neki uspjeh i oni su izabrani za konzule, a Katon nije odustajao već se sam kandidovao za pretora, ali Pompej mu je to onemogućio i za pretora umjesto Katona izabran je Vatinije.⁷⁹ Katon je uporan i nastoji da spriječi trijumvire u njihovom nastojanju da sebi omoguće privilegije koje nisu bile ranije. On protestuje protiv prijedloga zakona Gaja Trebonija da se pokrajine dijele konzulima⁸⁰, a naročito se protivio kada se raspravljalo o Cezarovim pokrajinama i trupama i tada je upozoravao Pompeja kako će ga Cezar nadjačati, a ovog to nije doticalo vjerujući u svoju sretnu sudbinu i moć.⁸¹ U osnovi Katonu nisu bili dragi ni Cezar ni Pompej, ali je Cezara toliko mrzio da mu neće biti mrsko nekoliko godina kasnije biti saradnik i

⁷⁶ Publije Klodije Pulher potječe iz patricijskog roda Klaudijevaca, a poznat je po skandaloznom privatnom životu.

⁷⁷ *Bona Dea* je rimska boginja o čijem su se kultu starale isključivo žene. Kult ovog starog božanstva bio je i kod Rimljana tajanstven pa se o njemu veoma malo zna.

⁷⁸ Plutarh, Katon, 187.

⁷⁹ Isto, 188.

⁸⁰ Gaj Trebonije, narodni tribun, Cezarov oficir u Galiji, bio je pretor 48. a konzul 45. pr.n.e. Učestvovavao je u zavjeri protiv Cezara.

⁸¹ Plutarh, Katon, 189.

pristalica Pompeja samo kako bi se suprostavio Cezaru. Zbližavanje Katona i Pompeja desilo se 52.g.pr.n.e. u vrijeme kada je u Rimu bila haotična situacija nakon ubistva Klodija i gdje su se suparničke frakcije svakodnevno sukobljavale na rimskim ulicama. U to vrijeme počela su govorkanja da se situacija može riješiti uvođenjem diktature što je zabrinulo Katona i njegove pristalice pa su ponudili, na iznenađenje mnogih, Pompeju zakonitu službu. Bibul je, uz saglasnost Katona, predložio da se Pompej imenuje za konzula bez druga u službi (*sine collega*) što je bilo neuobičajno do tada. Katon je prijedlog podržao napominjući kako je njemu milija vlast nego anarhija⁸² i da će Pompej najbolje vladati. Ovaj prijedlog Senat je prihvatio i izabrao Pompeja za jedinog konzula, a Pompej se ljubazno zahvalio Katonu i rekavši mu kako ga je zadužio.⁸³ Ovo je bio početak političkog saveza koji će biti usmjeren protiv Cezara u kojem će Pompej biti ubijeden kako je on glavna karika i kako mu Cezar ne može biti opasnost, dok će Katon i njegovi istomišljenici u Pompeju vidjeti osobu koja će biti jedina u mogućnosti da se suprostavi Cezaru kad do toga dođe, a veoma brzo je došlo.

4.3.1. Katon Cezarov smrtni neprijatelj

Katon je bio Cezarov stari neprijatelj⁸⁴ i to je neprijateljstvo trajalo do kraja života. Prije izbijanja Građanskog rata, Katon je svim silama nastojao da Cezaru onemogući povratak na političku scenu Republike. S druge strane Cezar osvojivši Galiju planirao je povratak i to prije svega kao konzul jer jedino je ta magistratura zadovoljavala njegove ambicije. Katon je bio svjestan opasnosti da Cezar bude ponovo imenovan konzulom jer se dobro sjećao njegovog prethodnog konzulata i načina kako je sam upravljao. Katon se nije plašio Cezara, pa i onda kada je Cezar ostvario velike pobjede u Galiji i kada su mnogi tražili da se prinesu žrtve zahvale, Katon je tražio da se Cezar preda onima nad kojim je počinio bezakonje i zločine.⁸⁵ Nije ni Cezar Katonu bio dužan već ga je u senatu poslao ljutito pismo s optužbama na račun Katona, što njega opet nije nimalo uznemirilo već je samo žesće odgovorio na optužbe upozoravajući Senat da je veća opasnost Cezar

⁸² Plutarh, Pompej, 382.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Caes. De bell.civ. 1.4.

⁸⁵ Plutarh, Katon, 193.

od Germana.⁸⁶ Cezar je konstantno optuživan da želi biti kralj, da je uzurpator, a da sam Katon je bio branitelj republikanskih načela.

Kako se Cezaru približavao kraj mandata upravljanja Galijom, tako je među njima jačala borba koja će prerasti u sukob. Cezar je nastojao da osigura sebi kandidaturu za konzulat i podnio je zahtjev senatu, a Katon se svim silama borio da do toga ne dođe. U tom periodu Katon se približio Pompeju⁸⁷ i u nedostatku bolje osobe u njemu je vidio branu za Cezara i njegove ambicije. Vjerujući u Pompeja kako je u stanju da se suprostavi Cezaru, Katon je zajedno sa svojim istomišljenicima nastojao da Cezaru onemogući dolazak u Rim, a ako bi došao kao slobodan čovjek onda je imao namjeru da mu sudi. Nakon što se nije postigao dogovor, između Cezara i Senata⁸⁸ počeo je Građanski rat tako što je Cezar krenuo sa vojskom na Rim.

Katon je govorio kako je bio u pravu za Cezara, a Pompej kako je sam Katon bio prorok⁸⁹, ali im to nije pomoglo jer su bili nespremni za rat i samim tim su se morali brzo povući iz Italije tj. brže nego što je Cezar osvajao italijanske gradove. Katon odlazi na Siciliju⁹⁰ gdje je boravio veoma kratko i koju je prepustio Aziniju Polionu⁹¹ shvativši da je ovaj došao sa moćnijom vojskom, a on nije želio uništiti otok uvlačeći ga u rat.⁹² Katon je vjerovatno bio razočaran kako se situacija odvijala i sam Cezar u svojim komentarima navodi kako je Katona Pompej iznevjerio pa je na vojničkoj skupštini rekao: *da ga je iznevjerio i izdao Gnej Pompej te da je bez ikakve pripreme otpočeo suvišan rat. Međutim, kad ga je on uz druge pitao za to u Senatu, tad je izjavio da je za rat sve pripremio i priredio.*⁹³ Nakon boravka na Siciliji pridružuje se Pompeju u Grčkoj gdje nije dobio značajniju vojnu funkciju, vjerovatno što Pompej nije imao u njega potpuno povjerenje. Međutim, kada je Pompej doživio poraz kod Farsale zaplovio je sa ostacima vojske prema Africi bježeći od Cezara. Tokom plovidbe je saznao za Pompejevu sudbinu, a od strane vojnika je imenovan vođom premda vjerovatno to nije želio. Sjedište preostalih Cezarovih neprijatelja postaje grad Utica gdje se i sam Katon nalazio. Katon vođstvo predaje Metelu Scipionu i počinju zajedno sa numidskim

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Nakon smrti Krasa 53. pr.n.e. Pompej se polako približava Katonu i optimatima da bi ubrzo shvatili da im se interesi podudaraju.

⁸⁸ Cezar je Senatu uputio pismo kojim je želio naći mirno rješenje, međutim njegovi protivnici nisu dozvolili da se o njegovom pismu da izvještaj.

⁸⁹ Plutarh, Katon,194.

⁹⁰ Žrijebom su optimati podijelili oblast kojima će upravljati, a Katon je dobio Siciliju.

⁹¹ Plutarh, Katon,194.

⁹² Isto.

⁹³ Caes. De bell.civ. 1.30.

kraljem Jubom I. da se pripremaju za obračun sa Cezarom iako njih dvojica nisu gajili prijateljstvo i u mnogim stvarima su se razilazili.

Katon je utvrđivo grad Utiku, dok su Scipion i Juba pokušali kod mjesta Tapsa⁹⁴ da se suprostave Cezaru, ali su doživjeli katastrofalan poraz. Nakon toga Katon je bio svjestan da će Cezar krenuti na Utiku i da nema snage s kojima bi se njemu suprostavio. Nije želio bježati, a ni tražiti milost od Cezara jer je smatrao da je traženje molbe za pobijeđene, a milosti za one koji su učinili nešto krivo, dok on sam je bio pobjednik na području časnog i pravednog.⁹⁵ Samim tim Katon je izvršio samoubistvo ne želeći da mu Cezar određuje sudbinu, a uskratilo je Cezaru to zadovoljstvo da mu da milost i sebi uveća slavu tim činom. Ne može se sa sigurnošću tvrditi kakva bi sudbina bila Katonova da je odlučio da se preda Cezaru, možda bi bio pošteđen, ali je sigurno da je njegova smrt imala velikog odjeka u rimskom svijetu. Katon je bio hvaljen kao najdosljedniji republikanac i sigurno je da njegova dostojanstvena smrt uznemirila brojne njegove pristalice i da je izazvala i ogorčenje kod mnogih. Sam Ciceron na nagovor Marka Bruta je napisao panegerik⁹⁶ pod naslovom *Katon* u kojem je slavio republikanska shvatanja, a napisana su još dva slična panegerika.⁹⁷ Cezar odgovara Ciceronu tako što je napisao *Anti-Katon* u kome je nastojao da umanjí glorifikaciju Katona navodio je sve njegove mane nastojeći da ga karakterno ocrni tako što će ga optužiti za pijanstvo, moralno pretvaranje, pohlepu kao i neprimjerene odnose.⁹⁸ Međutim, bez obzira na Cezarovo djelo Katon je i dalje ostao svjetli lik republikanaca i osoba oko koje stvarao kult za odbranu republikanskih ideja i slobode protiv tiranije kako su često naglašavali. Možda je Cezar pogriješio što se uvukao u raspravu o slavnom mrtvacu koji mu nije ništa mogao, ali njegovi vjerni sljedbenici nisu ga zaboravili i čekat će priliku da ponovo vrata Rim republikanskim vrijednostima.

4.4. *Cezar i Lucije Domicije Ahenobarb*

Lucije Domicije Ahenobarb⁹⁹(Lucius Domitius Ahenobarbus) je potomak plebejske porodice iz roda Domicija (*Domitia gens*) i bio je oženjen Katonom sestrom Porcijom i zastupao je identične političke stavove sa Katonom. Bio je veoma bogat i hvalio se utjecajem u gradu i svojim dostojanstvima, a kada je 61 g.pr.n.e. bio edil održao je igre na kojima je pokazao stotine numidijskih

⁹⁴ Bitka kod Tapsa desila se 6. aprila 46.g.pr.n.e. i u njoj je Cezar nanio težak poraz snagama optimata.

⁹⁵ Plut.Katon, 200.

⁹⁶ Panegerik-govor u kojem se veličaju vrline pojedine osobe.

⁹⁷ Budimir 272.

⁹⁸ Corbeill, 221.

⁹⁹ Domicije Ahenobarb je poznat i kao pradjed rimskog cara Nerona.

lavova.¹⁰⁰ Imao je nasljeđen sukob sa Pompejem jer mu je brata ubio u Prvom građanskom ratu i kada je uspostavljen Prvi trijumvirat bio je njegov politički protivnik, a ujedno i Cezarov. Nakon što je bila otkrivena navodna zavjera da se ubije Pompej, Vetije¹⁰¹ je njega optužio da je bio jedan od učesnika.¹⁰² Međutim, ispostavilo se da od atentata nije bilo ništa kao i od same optužbe, a nejasno je bilo ko je stajao iza same priče o zavjeri.¹⁰³ Već 58. g.pr.n.e. Domicije je izabran za pretora i zajedno sa Gaj Memijem predložio je da se ukinu julijanski zakoni, ali to nije prošlo u senatu. Domicije je nastavio političku borbu protiv Cezara i za 55. g.pr.n.e. se na nagovor Katona kandidovao za konzula, jer kako mu je Katon govorio to nije borba za magistraturu, već za slobodu Rimljana.¹⁰⁴ Domicije se nadao pobjedi, ali izrazio je i namjeru da u Galiji zamijeni Cezara.¹⁰⁵ On je smatrao kako ima pravo na Transalpinsku Galiju jer ju je njegov djed osvojio. Cezar je bio svjestan opasnosti od Katonovog šogora i nije mogao riskirati pa je sazvao sastanak u Luki gdje su se trijumviri dogovorili da te godine konzuli budu Pompej i Kras, a pošto Domicije nije odustajao došlo je do sukoba u kojem su on i Katon jedva žive glave spasili. Na ovakvu sudbinu Domicija žalio se Ciceron svom prijatelju Atiku pa mu u pismu kaže: *Ako je stvarno istina da u njihovim sveščicama spisak budućih konzula nije nimalo kraći od spiska prošlih, što može biti tužnije od njegove sudbine, ako ne računamo državu u kojoj nema nade da će biti bolje.*¹⁰⁶ Međutim, Domicije je bio uporan i naredne godine se opet kandidovao i sad je izabran za konzula, ali je za druga u konzulatu imao Apija Klaudija Pulhera, Pompejevog rođaka, tako da ništa nije mogao raditi protiv interesa trijumvira.¹⁰⁷

Godine 52. pr.n.e. Domicije je bio sudac u postupku protiv Milona koji je ubio Klodija, Cezarovog pristalicu, a 50. g.pr.n.e. se kandidovao za augura i poražen je od Marka Antonija kojeg je podržavao Cezar.¹⁰⁸ Prema tome iako je Cezar bio u Galiji, a Domicije većinom u Rimu, njihovi interesi su se sukobljavali da bi kulminirali u ratu koji je slijedio. Kada su prekinuti prijateljski

¹⁰⁰ Dictionary, vol.I. 85.

¹⁰¹ Lucije Vetije, proslavio se kao jedan od zapovjednika u vojsci Pompeja Strabona, tokom Savezničkog rata. Godine 64.pr.n.e. bio se pridružio Katilini, ali ga je napustio. Kasnije je postao Ciceronov doušnik i optužio je neke uglednike da su organizovali zavjeru da se ubije Pompej. Međutim, od optužbe nije bilo ništa, a on sam je ubijen u zatvoru pod nerazjašnjenim okolnostima.

¹⁰² Ciceron, Pisma Atiku I, II. 24.2.

¹⁰³ Možda je Cezar stajao iz afere želeći da Pompeja udalji od optimata.

¹⁰⁴ Plutarh, Katon,187.

¹⁰⁵ Gruen S. 100.

¹⁰⁶ Ciceron,Pisma Atiku IV, 8a.2.

¹⁰⁷ Dictionary, vol.I. 85.

¹⁰⁸ Isto.

odnosi između Cezara i Pompeja, Domicije je izabrao stranu kao i mnogi drugi, ne što su dijelili ubijedjenja sa Pompejem već što su bili protiv Cezara. Pred sami sukob Domicije je od Senata bio izabran da zamijeni Cezara u Galiji i odmah je tamo krenuo ne čekajući da se obavijesti narod.¹⁰⁹ Cezar prelazi rijeku Rubikon, a Domicije mu ide u susret sa oko dvadeset kohorti nadajući se da će mu Pompej poslati pomoć. Do sukoba je došlo kod grada Korfinija tako što je Cezar Domicijevu prethodnicu razbio, a sam Domicije se sklanja u grad kojeg je Cezar opsjeo. Ubrzo je Domiciju stigla vijest kako mu Pompej neće poslati pomoć već ako može neka dođe kod njega.¹¹⁰ Međutim, ovo je bilo nemoguće jer je grad bio pod opsadom i Domicije je već razmišljao kako da pobjegne iz grada. Vojnici su saznali za to i nisu to dozvolili, a Lentul Spinter, koji se također nalazio u gradu, molio je za život Cezaru zbog starog prijateljstva. Cezar mu je odgovorio: *Ja nisam napustio provinciju da bih činio zlo, već da se odbranim od pogrda političkih neprijatelja i da narodnim tribunima koji su istjerani iz Rima vratim njihovo dostojanstvo*¹¹¹. Cezar je poštedito život i Domiciju i Lentulu Spinteru kao i drugim brojnim dostojanstvenicima. Vjerovatno da su se našli u drugačijim pozicijama, da Domicije ne bi bio tako milosrdan prema Cezaru. Cezar je pustio Domicija da ide kud želi, nadajući se da će ostati kod njega zbog dobročinstva.¹¹²

Međutim, nakon što mu je poklonjen život, Domicije, ljut na Pompeja, jedno vrijeme boravi u Etruriji da bi otišao u Masiliju koja je pružala otpor Cezaru. Očigledno je bilo da je mržnja prema Cezaru bila jača od dobročinstva koje mu je ovaj dao. U Masiliji su ga građani srdačno dočekali i imenovali ga za komandanta grada.¹¹³ Ovdje je Domicije pružio žestok otpor Cezarovim zapovjednicima Gaju Treboniju i Decimu Brutu, ali su oni vršeći pritisak na Masiliju i sa kopna i sa mora prisilili branitelje da se predaju. Domicije je uspio da pobjegne sa jednom lađom i otišao je Pompeju na Balkan ustrajan u borbi protiv Cezara. U bici kod Farsale zapovijedao je desnim krilom i prema Ciceronu poginuo je od ruke Marka Antonija. Domicije je bio energičan i veoma čvrst u svojim političkim shvatanjima do kraja života vjerujući kako se bori za ispravne ciljeve i bez obzira na Cezarovu milost ostao je njegov dosljedan politički neprijatelj kako u senatu tako i na bojnopolju.

¹⁰⁹ Caes. De bell.civ.1.6.

¹¹⁰ Isto.1.20

¹¹¹ Isto.1.22

¹¹² Apijan, 109.

¹¹³ Caes. De bell.civ.1.36.

4.5. Cezar i Pompej Veliki

Pompej Veliki (Gnaeus Pompeius Magnus) bio je jedan od velikih rimskih vojskovođa koji će svoju vojničku karijeru završiti porazom kod Farsale 48. g.pr.n.e. kada je njegova vojska poražena od Cezarove. Pompej je bio Sulin general i koji se proslavio još kao mlad velikim pobjedama, a sam Sula mu je dao nadimak Veliki.¹¹⁴ Isti taj Sula, koji je upozoravao na opasnost od Cezara, tražio je odanost od obojice koja je podrazumijevala da budu pokorni u svim njegovim zahtjevima. Dok se Pompej povinovao i po želji Sule rastao od žene, suprotno od njega Cezar je odbio i morao je ići u izgnanstvo. Pompej se u narednom periodu borio na strani Sule i ostvario je brojne pobjede naročito u Africi gdje je pobijedio Marijeve pristalice nakon čega je nagrađen trijumfom i među vojnicima je bio toliko popularan da je prozvan imperatorom. Nakon smrti Sule 78. g.pr.n.e. Pompej je nastavio vojničku karijeru, pa je već naredne godine dobio zadatak da povede vojsku protiv Kvinta Sertorija koji je sam upravljao Hispanijom. U tom periodu, dok Pompej pokušava da pobijedi Sertorija, Rim se suočava sa brojnim problemima poput gusarstva koje je izmaklo kontroli, rata protiv pontskog kralja Mitridata i pobunom robova.¹¹⁵ Situacija u unutrašnjosti nije ništa bolja pa su pljačke, ubistva, zarobljavanje ljudi i nezakonito oduzimanje zemlje bili svakodnevna pojava.

Situacija se malo popravila 71. g.pr.n.e. kada je Pompej konačno umirio Hispaniju, a Kras ugušio Spartakov ustanak. Iste godine je odlučeno da njih dvojica, premda rivali, budu imenovani konzulima za narednu godinu. Njihov konzulat je prošao u stalnim međusobnim trzavicama, ali su se ipak na kraju službe pomirili.¹¹⁶ Ono što je obilježilo konzulat Pompeja i Krasa jesu reforme kojima su narodnim tribunima vraćena ovlaštenja koja su izgubili pod Sulom, zatim sudska reforma i obnavljanje cenzure. Premda nisu ispunjeni brojni zahtjevi populara, ipak se vidjelo da je Pompej spreman promijeniti politiku i udaljiti se od pristalica Sule. Takvo postupanje kao i udaljavnje optimata su mu zamjerali, a mnogi su u njemu vidjeli osobu koja bi mogla u budućnosti postati samovladar. Međutim, bez obzira na strahove optimata, Pompej nije nikada, iako je mogao, došao u iskušenje da pogazi institucije Republike i da uvede neko novo državno uređenje u kojem

¹¹⁴ Plutarh, Pompej, 357.

¹¹⁵ U tom periodu je buknuo najveći ustanak robova koji je predvodio Spartak.

¹¹⁶ Plutarh, Pompej, 362.

aristokratija ne bi igrala glavnu ulogu. Poslije konzulske službe, Pompej je nekoliko godina mirno živio izvan dodira sa rimskom politikom.

Međutim, dva glavna problema za Rim u tom periodu, gusarstvo i Mitridat, i dalje nisu riješeni pa se sve više javlja ideja kako bi se problem mogao riješiti ako bi se ovlasti dale jednoj osobi. Pompej, iako nije javno aktivan, nije zaboravljen. Tako je narodni tribun Aulo Gabinije, prijatelj Pompejev, dao zakonski prijedlog¹¹⁷ prema kojem bi se iskorijenilo gusarstvo, ali je predviđao da Senat imenuje jednog vojnog zapovjednika koji će pod sobom imati Mediteran i sve obale. Iako nije izričito prijedlogom spomenuto ime, znalo se da je riječ o Pompeju. Optimati su bili protiv takvog rješenja, smatrajući kako ovlasti koje bi dobio Pompej su prevelike za jednu osobu, ali nisu mogli spriječiti donošenje zakona.

Rezultat toga je da je Pompej 67. g.pr.n.e. imenovan za prokonzula svih mora i dobio je neograničene ovlasti da vodi rat na Sredozemlju kako bi riješio veliki problem gusarstva. Iste godine Pompej je započeo rat protiv gusara, a treba spomenuti da je Cezar tek započeo svoj *cursus honorum* imenovanjem za kvestora. Pompej je problem gusarstva riješio za relativno kratko vrijeme i uspostavio normalnu komunikaciju istočnim Mediteranom. Dok je još sređivao stanje u osvojenim gradovima narodni tribun Gaj Manilije predlaže zakon¹¹⁸ prema kojem se Pompeju daje uprava na istoku i velike ovlasti da vodi rat protiv Mitridata. I protiv ovog zakona su bili optimati s istim ubjeđenjem kako ovlasti koje je Pompej dobio su prevelike i da postoji opasnost da se zloupotrijebe. Međutim, Pompeja to nije doticalo već je odmah krenuo u realizaciju odobrenog pa je zauzeo Pont, porazio Mitridata na obalama Eufrata, nakon čega se posvetio uređenju Male Azije tako što je utemeljio nove gradove, otvorio puteve prema Crvenom moru i Indiji i na velikom području uspostavio rimsku upravu. Ovi veliki uspjesi su još više proslavili Pompeja i on se 62.g.pr.n.e. vraća u Rim. Opće je mišljenje bilo da će se on vratiti kao diktator, ali on u Rim ulazi kao privatno lice bez vojske.¹¹⁹ Situacija u Rimu je bila takva da je senat bio neprijateljski raspoložen, Kras još bogatiji, a Cezar je bio u usponu.

¹¹⁷ To je bio zakon *lex Gabinia* prema kojem je Pompej dobija prokonzulska ovlaštenja nad morem i duž obale do 50 milja u unutrašnjost.

¹¹⁸ To je zakon *lex Manilia* kojim se Pompeju dodjeljuje zapovjedništvo na Istoku.

¹¹⁹ Rostvocev,332.

Pompej traži saveznike, pa je ponudio Katonu Mlađem, vođi optimata, prijateljstvo što je ovaj izričito odbio.¹²⁰ To je iskoristio Cezar koji je povjerio Pompeju nastavak obnove Kapitola i samim tim stekao njegovu naklonost. Već 60.g.pr.n.e. formiran je politički savez poznat kao Prvi trijumvirat kojeg su činili Cezar, Kras i Pompej. Savez je izvrsno funkcionirao, a naročito je bila dobra saradnja po mnogim pitanjima između Cezara i Pompeja. Cezar mu je izašao u susret i omogućio naseljavanje njegovih veterana na državnoj zemlji u Kampaniji dok su Pompejeve mjere na Istoku potvrđene u skupštini.

Cezar da bi učvrstio prijateljstvo sa Pompejem, ugovara s njim brak svoje kćerke jedinice Julije. Poslije će se pokazati kako je Julija imala veliki utjecaj kako na oca tako i na muža. Dok je Cezar boravio u Galiji, cijelo to vrijeme Pompej je bio u Rimu iako je trebao da upravlja u Hispaniji. U nerednom periodu u Rimu traju politički nemiri koji su se prelijevali na ulicu i sve češće su prisutni ulični neredi. Cezar ostvaruje pobjede u Galiji, ali su te pobjede predstavljale brigu ne samo optimatima, njegovim neprijateljima, već i novim prijateljima Krasu i Pompeju. Ako bi se njegovi neprijatelji i prijatelji udružili to bi za njega moglo predstavljati opasnost. Cezar se uplašio da bi se savez mogao raspasti zbog stalnih nesuglasica između Krasa i Pompeja pa ih je 56. pr.n.e. pozvao na razgovore u Luku gdje je s njima potvrdio tj. produžio sporazum o daljnjoj saradnji na još pet godina.¹²¹

Međutim, događaji koji su se dogodili u narednim godinama udaljili su Pompeja od Cezara odnosno približili ga njegovim neprijateljima. Prvo je 54.g.pr.n.e. umrla Julija, čija je smrt predstavljala veliku tragediju za obojicu, ali ih je ujedno i udaljila što je dalo priliku Cezarovim neprijateljima da utječu na Pompeja što su ovi i iskoristili. Drugi događaj bio je pogibija Krasa 53.g.pr.n.e. u borbi protiv Parta. Pompej, umjesto da ide u provinciju, ostaje u Rimu gdje je 52. pr.n.e. podržan od Katona imenovan za jedinog konzula kako bi uspostavio mir u gradu gdje je stanje bilo nepodnošljivo. Pompej dovodi vojsku u grad i za kratko vrijeme uspostavlja red i postaje prvi čovjek Rima. Pompej je imao ambiciju da bude prvi, ali ne da ruši institucije i da upravlja Republikom poput Sule. U tom periodu donesen je i zakon *lex pompeia de magistratibus* prema kojem se onaj ko se kandidovao za magistraturu morao pojaviti u Rimu bez vojske. Ovaj zakon je bio usmjeren protiv Cezara i kojim se nastojalo njemu onemogućiti da se kandiduje za konzula u

¹²⁰ Plutarh, Katon, 181.

¹²¹ Prema sporazumu Cezar će upravljati Galijom narednih pet godina, Pompej Hispanijom, a Kras Sirijom.

odsustvu. Može se pretpostaviti da je Pompej je bio svjestan da kad se Cezar jednog dana vrati da će njegova pozicija biti ugrožena. Da bi Cezar mogao biti prvi u državi bili su svjesni i optimati koji su sad u Pompeju vidjeli saveznika, premda im je on dugo vremena bio najveći protivnik. Nakon što je Cezar umirio Galiju, izrazio je želju da bude imenovan za konzula¹²², ali da mu se ne oduzimaju prokonzulska ovlaštenja što bi značilo da će zadržati komandu nad vojskom. Pompej je bio svjestan da ako Cezar zadrži vojsku, a bude izabran za konzula, da više neće biti prvi čovjek u državi.¹²³ Ništa manje se nisu plašili povratka Cezara u Rim optimati jer su se dobro sjećali prvog Cezarovog konzulata. Optimati predvođeni Katonom bili su svjesni da nemaju između sebe osobu koja je omiljena kod vojnika i bili su prinuđeni da se približe Pompeju, misleći kako je on manja opasnost od Cezara. Ovdje je mržnja prema Cezaru prevladala strah od Pompeja. Kada je Bibul predložio Pompeja da bude jedini konzul, bio je svjestan da povlađuje svom protivniku, ali i da je to jedini način kako da se Cezar uništi. Pompej, koji je sad sve više pod utjecajem optimata, udaljava se od Cezara i mada mu je u jednoj raspravi dao pravo da se kandiduje za konzulat, ipak pod utjecajem Katona od toga je odustao. Ipak ovaj neočekivan, ali nužan savez između Pompeja i optimata polako se gradio da bi konačno bio potvrđen u januaru 49. pr.n.e. na senatskoj sjednici kada se raspravljalo o Cezarovom prijedlogu za rješavanje problema. Optimati su bili otvoreni neprijatelji Cezara i razumljivo je bilo što su nastojali da Cezaru onemoguće bilo kakav politički utjecaj, dok se Pompej, kome je sigurno godilo što optimati u njemu vide jedinu osobu koja ih može spasiti od Cezara, plašio da bi mogao izgubiti vodeće mjesto u Rimu.

Prije konačnog saveza Pompej-optimati, godinu ranije u senatu su trajali stalni napadi na Cezara i javljaju se brojni prijedlozi od toga da Cezar napusti legije i funkciju prokonzula, govorilo se kako mu je mandat prokonzula istekao, kako treba da odgovara za zločine, da je rasipao novac za vlastite potrebe i da želi građanski rat. Za sve ove optužbe Cezar je znao i zadužio je narodnog tribuna Gaja Kuriona da brani njegove interese u senatu. Kada su u senatu tražili od Cezara da napusti vojsku i sve ovlasti, Kurion je, podržavši senatsku odluku o Cezaru, predložio da se to isto odnosi i na Pompeja. O ovome se u senatu dugo raspravljalo da bi 1. decembra 50. pr.n.e. Senat donio odluku da se obojica moraju istovremeno povući.¹²⁴ Međutim, Pompej nije želio napustiti vojsku ni ovlasti, a u tome je imao podršku velikog broja senatora između ostalih i konzula Marcela

¹²² Prema sporazumu u Luki, Cezar je trebao biti konzul za 48.g.pr.n.e.

¹²³ Rostovcev, 335.

¹²⁴ Vincenti, 94.

i Lentula koji su ignorisali senatsko glasanje i naredili Pompeju da preuzme komandu od lokalnih legija.¹²⁵ Premda je Cezar još jednom iznio razborit prijedlog, da će napustiti vojsku i vlast, pod uslovom da to učini i Pompej, Senat pod utjecajem najvećih Cezarovih protivnika odbija prijedlog i proglašava ga neprijateljem države.¹²⁶ Cezar, koji je imao pod kontrolom nekoliko legija, shvatio je da mu nije preostalo ništa drugo, ako želi da opstane na političkoj sceni Rima, da se sa svojim protivnicima obračuna uz pomoć vojske.

4.5.1. Pompej postaje Cezarov neprijatelj

Kada je Cezar 10. januara 49. g.pr.n.e. sa vojskom prešao rijeku Rubikon¹²⁷, a Pompej sa senatom potvrdio savezništvo, između njih je počelo neprijateljstvo koje je završeno pogubno za Pompeja. Početak građanskog rata tj. 49.-48. g.pr.n.e. Cezar je opisao u svom djelu *Komentari o Građanskom ratu*¹²⁸ (*Commentarii de bello civili*) u kojem je više puta isticao kako je do sukoba između njega i Pompeja došlo zbog neprijatelja Cezara koji su utjecali na njihovo prijateljstvo.¹²⁹ Kroz cijelo ovo apologetsko dijelo Cezar je nastojao osim da opravda sebe već i da optuži Pompeja za sukob koji se desio. Mnoge prijedloge za razgovore oko mirnog rješavanja sukoba Pompej je odbijao i to je bilo dovoljno Cezaru da ga optuži da je kriv za rat jer je već bio spreman za sukob. Prema Cezaru na senatskoj sjednici koja je održana izvan Rima, Pompej se hvalio kako ima spremnih deset legija.¹³⁰ Međutim, Katon se kasnije žalio kako ga je Pompej iznevjerio i izdao tako što je započeo suvišan rat. Kada ga je pitao u Senatu u vezi toga, rekao mu je da je sve spremno za rat.¹³¹ Pompej je bio hvalisavac¹³², koji je živio je od stare vojničke slave, i bio je nedosljedan u mnogo čemu pa i u vođenju rata, pa čim je Cezar krenuo na Rim pobjegao je u Grčku gdje je okupljao snage za obračun sa Cezarom.

U narednom periodu Cezar je neočekivano brzo osvojio Italiju i ono što je karakterisalo osvajanja jeste da ga je veliki broj gradova s oduševljenjem dočekao, a Cezar je naredio vojnicima

¹²⁵ Mesihović, 678.

¹²⁶ Caes. De bell.civ.1.5.

¹²⁷ Cezar je prelazeći preko riječice navodno izgovorio riječi -Kocka je bačena (*Alea iacta est*), mada on to u svojim komentarima ne spominje.

¹²⁸ Komentari o građanskom ratu opisuju događaje od ključne senatske sjednice na kojoj je raspravljalo o Cezarovom prijedlogu sve do Pomejeve smrti.

¹²⁹ Caes. De bell. civ. 1.4., 1.6.

¹³⁰ Isto, 1.6.

¹³¹ Isto, 1.32.

¹³² Prema Plutarhu Pomej je izgovorio ove riječi kada se spominjala opasnost od Cezara: *Gdje god u Italiji ja udarim nogom od tlo, izniknut će armije pješaka i konjanika*. Plutarh, Pompej.383.

da ne čine nikakvu štetu ni prema privatnoj ni prema državnoj imovini. S druge strane, u Rimu su čuli za dolazak velike vojske i nastala je panika, a Senat je sve nade polagao u Pompeja koji naređuje da se krene prema Brundiziju kako bi se iz te luke prebacio u Dirahij gdje su ga čekali stariji sin Enej i punac Scipion. Cezar je pokušao da spriječi Pompeja da se prebaci s vojskom, ali u tome nije uspio. S obzirom da Cezar nije imao brodove kojim će slijediti Pompeja, odlučio je da uđe u Rim nakon deset godina izbjivanja gdje su mu senatori koji su ostali i narod pružili topao prijem. Nakon toga, prije konačnog obračuna sa Pompejem, odlučio je da uništi protivničke snage u Hispaniji i Africi gdje su se nalazile jake Pompejeve snage. Koristeći se taktikom brzog napada na neprijatelja Cezar je krenuo na Hispaniju, ali se zadržao kod grada Masilije kojeg je morao osvojiti kako bi prodro u Hispaniju. Masilija se utvrdila i Cezar je s jednim dijelom vojske opsjedao grad, a tri legije je poslao prema Hispaniji. Ubrzo je došao i uz brojne nedaće koje su mu se desile uspio da pobijedi Pompejeve snage kod Ilerede koje su se, nakon što su bile opkoljene, predale. Cezar je sa poraženim trupama postupao veoma korektno što je bilo njegova karakteristika tokom čitavog Građanskog rata. Nakon toga se i Masilija predala i sad se Cezar mogao posvetiti Pompeju, u tom momentu glavnom neprijatelju.

U to vrijeme Pompej se nalazio u Epiru gdje je okupio veliku vojsku, a u njegovoj blizini se nalazio veliki broj senatora i uglednih ljudi Rima poput Cicerona koji se cijelo vrijeme dvoumio između Pompeja i Cezara. Za razliku od Cezarovog tabora, u kojem nije bilo nesuglasica, u taboru Pompeja nalazio se veliki broj uglednika koji su samom Pompeju spočitavali poraze u Italiji, napuštanje Rima i isticali su njegovu pokolebljivost. Pompej nije imao veliki autoritet kod njih, a jedina osoba koja ih je mogla kontrolirati bio je Katon Mlađi koji opet nije dobio neke veće ovlasti.¹³³ Sve je to utjecalo na daljnji tok rata u kojem će se ispostaviti da je Cezar daleko odlučniji da pobijedi. Cezar je 5. januara 48. po lošem vremenu isplovio iz Brundizija, ne čekajući ostale legije, prema Grčkoj. Cezar je imao sreće, kao i mnogo puta prije, da je izbjegao Pompejeve brodove kojima je zapovijedao Bibul.¹³⁴ Međutim, prilikom povratka brodovi su zarobljeni i uništeni i to je dovelo Cezara u nezgodnu situaciju, okružen s mora i kopna, pa šalje poruke Pompeju preko Lucija Rufa koji je dva puta bio u Cezarovom zarobljeništvu smatrajući ga vrlo prikladnim za tako nešto. Porukom Cezar Pompeju poručuje kako ne bi trebali biti tvrdoglavi s obzirom da su obojica mnogo

¹³³ Mesihović, 694.

¹³⁴ Bibula je Pompej imenovao za komandanta mornarice iako se nisu uvijek najbolje slagali, vjerovatno je više imao povjerenja u njega nego u Katona.

izgubili u ovom sukobu, pretrpjeli brojne nevolje, izgubili teritorije. Pompej je izgubio Siciliju, Sardiniju i Hispaniju dok Cezar žalio za gubitkom Kuriona¹³⁵ i brojnih vojnika.¹³⁶

Pompej, koji se u tom trenutku nalazio na putu za gradove Apoloniju i Dirahij, iznenađen Cezarovim dolaskom brzo je krenuo u osvajanje gradova prije Cezara. Međutim, Cezar je prvo zauzeo grad Orik, pa onda Apoloniju, a Pompej uplašivši se za Dirahij putovao je tamo dan i noć.¹³⁷ U blizini rijeke Genusus utaborile su se jedna nasuprot druge vojske dvojice najistaknutijih Rimljana spremajući se za bitku koja se može završiti samo pobjedom jednog, a porazom drugog. Ulog je bio ogroman, ishod bitke određuje sudbinu dvojice slavnih vojskovođa, onaj koji pobijedi uzima sve, a pobijeđeni postaje izdajnik i bjegunac. Ispitivanje snaga je trajalo danima i Pompej je Cezaru onemogućio opskrbu pa mu je vojska gladovala i od korijenja je pravila hljeb i tako se danima hranila što je svakako bio čin vjerne odanosti vojnika prema svom vojskovođi. Dugo vremena su se ispitivale snage protivnika, da bi do prve velike bitke došlo 10. jula. 48.g.pr.n.e. kod Darhija u kojoj je Pompej porazio Cezara i samo zahvaljujući što se bojavao zasjede, Cezar nije izgubio cijelu vojsku.¹³⁸ Cezar je izgubio veliki broj vojnika, oni koji su bili zarobljeni pogubljeni su po naređenju Labijena, ali njegova vojska nije izgubila moral zahvaljujući prije svega njegovom autoritetu kod vojnika gdje ih je redovno znao ohrabriti i pripremiti za sljedeće bitke.¹³⁹ S druge strane, u Pompejevom taboru su već slavili pobjedu i djelili buduće funkcije, a posebno im je bila draga služba *pontifex maximus* koju je obavljao Cezar.

Cezar je uvidio grešku i mijenja ratnu strategiju pa sa vojskom prelazi u Tesaliju, a Pompej je imao dvije opcije ili da prati Cezara ili da pređe u Italiju.¹⁴⁰ Izabrao je prvu, jer nije mogao drugi put bježati od Cezara, koja će se pokazati kao lošija opcija jer se Cezar u međuvremenu oporavio i izazvao je Pompeja na otvorenu bitku. Prema Plutarhu¹⁴¹, Pompej se ustručavao od velike bitke nadajući se da će se iscrpljena Cezarova vojska kad tad sama raspasti i u takvoj taktici odugovlačenja jedino je imao podršku kod Katona, prema kome Pompej i nije imao neko veliko povjerenje strahujući da bi se možda on mogao okrenuti protiv njega kad i ukoliko pobijedi Cezara.

¹³⁵ Gaj Kurion je dobio zadatak od Cezara da zauzme područje Afrike gdje su bile jake snage Pompejevih pristalica. Međutim, doživio je poraz i sam je poginuo.

¹³⁶ Caes. De bell. civ. 3.10.

¹³⁷ Isto, 3.13.

¹³⁸ Isto, 3.70.

¹³⁹ Poslije poraza Cezar je održao govor kojim je motivisao vojnike.

¹⁴⁰ Mesihović, 697.

¹⁴¹ Plutarh, Cesar, 118.

To i ne bi bilo iznenađujuće s obzirom da je njihov savez bio vještački i da veliki broj optimatskih vođa nije u Pompeju vidio vojskovođu i često ga nazivajući Agamemnon, kralj kraljeva, aludirajući kako je tu titulu zaslužio prijemima u šatoru, a ne na bojnopolju. Pompej je znao to i bio je pod velikim pritiskom da se upusti u konačnu bitku, koju su tražili njegovi najbliži saradnici, mada svjestan da bi to mogao biti njegov kraj.

Kada su se dvije velike vojske srele u ravnici kod Farsale, Pompej nije mogao više izbjegavati bitku i odlučio je da je vrijeme za konačni obračun. Pompej je imao daleko više vojnika i ono što je trebalo da bude prednost u ravnici jeste da je imao puno više konjanika od Cezara i koji su trebali da prevagnu u bici. Bitka se desila dana 9. augusta i Cezar naređuje svojim trupama da napadnu dok su Pompejeve čekale prvi udar koji su izdržale. Pompejeva konjica napada i uspijeva da razbije Cezarovu, ali tada Cezar naređuje rezervi, najiskusnijim vojnicima da konjanike ciljaju u lice kako bi ih omeli što je imalo efekta pa mladi konjanici, ne navikli na takav način borbe, u potpunoj pometnji se okreću i povlače. Sada Cezarovi vojnici napadaju na Pompejeve pomoćne čete koje su u potpunosti uništene, a Pompej kada je vidio da mu se konjica povlači razočaran odlazi u svoj šator. Nakon pobjede kod Farsale Cezar je izgovorio: *To su htjeli! Na to su me silom natjerali zato da ja, Gaj Cezar, pošto sam uspješno okončao najveće ratove, budem čak osuđen od njihovih sudova da sam se odrekao svojih trupa.*¹⁴²

Pompej je bio poražen, izgubio je vojsku i postaje bjegunac koga Cezar slijedi u stopu. Uspio se Pompej ukrcati na brod i sa malobrojnim pristalicama odlazi u Egipat gdje je mislio da će dobiti gostoprimstvo jer je ranije spasio život i prijestolje egipatskom vladaru Ptolemeju Auletu. U Egiptu vladaju njegova maloljetna djeca Ptolomej XIV i Kleopatra, ali glavnu riječ vode kraljevi savjetnici eunuh Potin, Teodot s Hija i Egipćanin Ahila. Pompej je pozvan da se iskrca na obalu iako je odgovaran od zabrinute Kornelije¹⁴³ ipak pristaje vjerujući da mu se neće ništa loše dogoditi. Međutim, na nagovor Teodota,¹⁴⁴ Egipćani su ga čim se iskrcao ubili. Ovako je tragično završio jedan od najvećih rimskih vojskovođa i koji će ostati upamćen kao veliki Cezarov neprijatelj. Cezaru su Egipćani pokazali glavu Pompeja, a on je odvratio pogled od tog strašnog prizora i prema

¹⁴² Plutarh, Cezar, 121.

¹⁴³ Nakon bitke kod Farsale prilikom bijega u Egipat Pompej jesvratio u Mitilenu gdje se nalazila njegova žena Kornelija. Ona će zajedno sa sinom nastaviti putovati s njim.

¹⁴⁴ Prema Plutarhu, Teodot je, koji je bio učitelj govorništva na egipatskom dvoru, iznio mišljenje da je najbolje Pompeja ubiti, jer ako ga prime naljutit će Cezara, a ako ga ne prime naljutit će Pompeja i Cezara jer su mu produžili potjeru.

Plutarhu, kad su mu dali Pompejev prsten zaplakao je. Cezar možda nikad nije doživljavao Pompeja kao pravog neprijatelja već kao osobu koju su drugi zaveli kako bi radio protiv njega.

4.6. *Cezar i Metel Scipion*

Kvint Cecilije Metel Pija Kornelije Scipion Nazika (Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica)¹⁴⁵ poznat kao Metel Scipion bio je sin Publija Kornelija Scipiona Nasika pretora iz 94.pr.n.e., preko svoje bake pripadao je porodici Metel, dok je u odrasloj dobi usvojen je putem oporuke od Kvinta Cecilija Metela Pija(Quintus Caecilius Metellus Pius) konzula iz 80. pr.n.e. Bio je Cezarov neprijatelj i vjerni pristalica optimata, ali ono što je interesantno, bio je Katonov lični neprijatelj. Nesuglasice između Katona i Metela Scipiona javile su se još u mladosti kada se bio zaručio sa Lepidom s kojom je nedugo prije zaruke raskinuo sam Metel Scipion. Ipak Metel Scipion se predomislio i vratio je Lepidu pred samo vjenčanje, a Katon je toliko bio ljut na njega da ga je želio sudski goniti, ali mu to prijatelji nisu dopustili.¹⁴⁶ Kasnije će njih dvojica dobro sarađivati u zajedničkoj borbi protiv Cezara. Plutarh spominje kako je 63.g.p.r.n.e zajedno sa Markom Krasom i Markom Marcelom došao kod Cicerona da ga upozori da Katilina sprema urotu.

Metel Scipion je godine 60.pr.n.e izabran za narodnog tribuna, ali će nakon toga biti optužen od strane Marka Favonija¹⁴⁷ da je uzeo mito, ali ga je Ciceron branio.¹⁴⁸ Metelu Scipionu nisu bile strane iznude i prevare na izborima pa je u burnoj 53. pr.n.e. bio kandidat za konzula kada je u Rimu bilo prisutno svakodnevno nasilje, a vjerovatno je i Pompej bio zaslužan za to želeći biti imenovan diktatorom i da umanjí Cezarovu moć. Iako je Metel Scipion ponovo bio optužen za uzimanje mita ipak nije suđen, vjerovatno jer se već tada povezao sa najmoćnijim čovjekom Rima u to vrijeme, Pompejem. Postao je njegov tast tako što mu je dao svoju kćerku Korneliju koja je puno mlađa od njega. Ova rodbinska veza mu je omogućila da ga je Pompej učinio svojim kolegom u konzulatu 1.augusta 52.pr.n.e.¹⁴⁹ Metel Scipion će vratiti uslugu Pompeju tako što će svim silama braniti

¹⁴⁵ Scipion je bio unuk Publija Kornelija Scipiona Nasice, konzula 111. godine, i Lucija Licinija Krasa, konzula 95. pr.n.e.godine. Njegov pradjed bio je Scipio Nasica Serapio, čovjek koji je ubio Tiberija Grakha 133. p.n.e.

¹⁴⁶ Plutarh, Katon, 169.

¹⁴⁷ Marko Favonije je bio vjerni pristalica Katona, ali nepoznatog porijekla.

¹⁴⁸ Dictionary, 1062.

¹⁴⁹ Isto.

njegove interese, prvo što je uradio jeste da je vratio moć cenzorima koju im je oduzeo Klodije i na taj način je oslabio utjecaj Cezara.

Pred sam sukob početkom januara 49. pr.n.e. Metel Scipion je bio jedan od najvećih Cezarovih protivnika i oštro se u senatu protivio bilo kakvom dogovoru. Njegov je prijedlog u senatu bio da, ako Cezar ne raspusti vojsku, se proglasi za neprijatelja države tj. da se protiv Cezara donese najveća senatska odluka *senatus consultum ultimum*.¹⁵⁰ Vjerovatno je za te postupke imao instrukcije od Pompeja koji je bio izvan Rima i čekao šta će se u senatu odlučiti. Iako su narodni tribuni Kvint Kasije i Marko Antonije prosvjedovali protiv takve odluke, nisu je mogli spriječiti jer svim prijedlozima za mirno rješenje suprostavljali su se najviše Metel Scipion i Katon.¹⁵¹ Prema Cezaru, Metel Scipion je očekivao da će dobiti provinciju i vojsku na upravljanje što se i dogodilo kad je počeo sukob on je dobio Siriju na upravljanje u koju je bez odlaganja otišao. Kako je upravljao provincijom Cezar je u svojim *Komentarima o građanskom ratu* opisao tako što ga je optužio da je utjerivao novac uvodeći porez na razne stvari i da je nakon njega dug provincije narastao.

Prije nego što je uspio iz Dijaninog hrama u Efezu da uzme sav novac, Pompej mu je javio da je Cezar prešao more s legijama i da požuri s vojskom njemu u pomoć. Scipion je odmah krenuo i brzo je došao u Makedoniju s namjerom da se pridruži Pompejevim snagama. Cezar, kad je za to saznao, šalje mu Klodija zajedničkog prijatelja s pismom u kojem ističe kako on ima ugled kod Pompeja i da ga može nagovoriti da se na miran način riješi sukob.¹⁵² Međutim, Scipion nije dao nikakav odgovor Cezaru već je krenuo da se spoji sa Pompejevim trupama. Nakon što su se njihove trupe spojile u Tesaliji Pompej je s Scipionom podijelio zapovjedništvo nad vojskom. Pošto su se vojske spojile bili su ubijedeni da će pobijediti u ratu, ali veliki broj uglednika i vojskovođa na jednom mjestu sa velikim ambicijama više je bio nedostatak Pompejeve vojske nego prednost. Prema Cezaru, uglednici poput Domicija Ahenobarba, Metela Scipiona i Lentula Spintera su se svađali ko će preuzeti od Cezara svećeničku čast *pontifex maximus*, uvjereni kako će Cezar biti pobijeden.¹⁵³ Ipak Cezar je u bici kod Farsale pobijedio, a Scipion koji je zapovijedao središnjom

¹⁵⁰ Kad bi se senatu činilo, da je država u opasnosti, odredio bi u prijašnje vrijeme, da se imenuje diktator, a poslije bi konzulima dao diktatorsku punomoć. *Senatus consultum ultimum: Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat.* Musić, 114.

¹⁵¹ *Caes. De bell civ. 1.4.*

¹⁵² *Isto.3.57*

¹⁵³ *Isto.*

vojskom nakon poraza bježi prvo u Korkiru, a onda u Afriku koja postaje središnje mjesto otpora u borbi protiv Cezara. Nakon dolaska u Afriku imenovan je za zapovjednika vojske, a s obzirom da se Cezar zadržao u Egiptu kod Kleopatre, optimati su uspjeli organizovati veliku vojsku. Međutim, Scipion se pokazao kao nedorastao u vođenju ratnih operacija, pa je od strane Cezara strahovito potučen u bici kod Tapsa 46. g.pr.n.e.. Scipion je opet uspio da spasi glavu i pokušao je pobjeći prvo prema Utici, ali mu je Katon javio da tu neće biti siguran, pa je zaplovio prema Hispaniju, ali je njegov brod bio opkoljen od Publija Sitija i da ne bi pao u zarobljeništvo ubio se.¹⁵⁴Tako je završio jedan od Cezarovih najdosljednijih neprijatelja koji nikada nije imao reputaciju ni uglednog političara, a kamoli vojskovođe. Istaknutu ulogu u borbi protiv Cezara više je mogao zahvaliti svom porijeklu kao i rodbinskom vezom sa Pompejem nego svojim sposobnostima.

4.7. Cezar i Ciceron

Ako bi se morale izdvojiti dvije ličnosti koje su svojim djelovanjem najviše obilježile period kasne Rimske republike onda su to svakako Cezar i Ciceron.¹⁵⁵ Njihov odnos je dugo vremena varirao jer Ciceron nikad nije bio načisto kako da se odnosi prema Cezaru zbog svoje privrženosti optimatima. Za Cicerona se može reći da je bio Cezarov oponent kada su u pitanju pogledi na samo uređenje države i vođenje politike, ali nikad nije došao u situaciju da mu bude otvoreni politički protivnik ili neprijatelj (*inimicus*) kao što su to bili Katon i ostali. Istina, on se protivio trijumvirima kao takvima jer se način kako su oni upravljali državom kosio sa njegovim viđenjem Republike. On je u trijumviratu vidio veliku opasnost i smatrao je da se to političko prijateljstvo (*amicitia*) može razbiti samo ako se Pompej izdvoji iz njega. Cezarov odnos prema Ciceronu je većinom bio konkretan, želio ga je blizu sebe kao saveznika i bio mu je spreman oprostiti čak i odlazak u Pompejev tabor za vrijeme Građanskog rata. Kroz čitav period od 63. pa sve do 44. pr.n.e. Cezar i Ciceron su bili direktno ili indirektno dio glavnih dešavanja i često su bili na suprotnim stranama, a često su znali biti i bliski.

¹⁵⁴ Prije same smrti Metel Scipion je izgovorio čuvene riječi Imperator se bene habet.- Sa imperatorom je sve u redu.

¹⁵⁵ Marko Tulije Ciceron Ciceron je svoju političku karijeru gradio veoma uspješno i prošao je sve stepenice *cursus honorum*. Ciceron je bio dobar odvjetnik, filozof, govornik kao i političar koji je zastupao tradicionalne ideje.

Godine 63. pr.n.e. Ciceron je imenovan konzulom što će mu biti vrhunac političke karijere. Premda mu je konzulat donio slavu kao oca domovine (*pater patriae*) kasnije će se ispostaviti da mu je to bio teret zbog kojeg će ispaštati. Za vrijeme svog konzulata on je razotkrio Katilinu zavjeru i smatrao se najzaslužniji što je spasio državu od Katiline, ali isto tako je kasnije optužen za smrt rimskih senatora koji su bili uz Katilinu. Kada su u senatu raspravljali o sudbini uhapšenih zavjerenika Cezar je bio protiv smrtne kazne, ali je Katon privolio senat za smrtnu kaznu. Nakon toga Ciceron nije čekao nego je odmah naredio da se nad osuđenima izvrši smrtna kazna. Cezaru sigurno nije bilo drago zbog toga, a Ciceron nije ništa uradio što bi Cezaru naštetilo mada su pojedinci bliski njemu tražili od njega da i Cezara optuži. Nije prošlo mnogo, a desio se skandal u Rimu kada je tokom svetkovine Bona Dea u Cezarovoj kući zatečen Klodije koji tu nije smio biti. Iako je tvrdio da je bio izvan Rima Ciceron je bio taj koj je ustvrdio kako ga je vidio jer mu je došao u kuću i da su razgovarali. To svjedočenje mu je donijelo u Klodiju zakletog neprijatelja, a Cezar će Klodiju zaboraviti tu nesmotrenost i kasnije će mu Klodije dobro služiti kad bude u Galiji.

Nakon toga utjecaj Cicerona u politici je sve više slabio, ali je još uvijek bio cijenjen pa je čak dobio poziv od Cezara da se pridruži saradnji s njim, Krasom i Pompejem. Ciceron navodi kako mu došao Lucije Kornelije Balbo, desna ruka Cezara, i kako mu je tvrdio da će se Cezar s njim u svemu savjetovati i sa Pompejem i da će Cezar pomiriti Krasa i Pompeja. Dalje navodi kako bi mu to donijelo bliskost sa Pompejem i Cezarom, izmirenje sa neprijateljima, mir sa masama i mirnu starost.¹⁵⁶ Ciceron je ovaj poziv odbio i sebi otežao ne samo političko djelovanje već je i svoj život ubrzo doveo u opasnost. Formiranjem političkog saveza između Cezara, Pompeja i Krasa, Ciceron nije bio zadovoljan i svim silama je nastojao da se približi Pompeju i da taj savez razbije tako što bi Pompeja ponovo vratio optimatima tamo gdje pripada.¹⁵⁷ Međutim, trijumvirat je dobro funkcionisao, Cezar i Pompej su kroz savez lakše mogli ostvariti svoje ambicije, a da ih Ciceron i optimati nisu u tome mogli spriječiti. Cezar je imenovan konzulom 59.g.pr.n.e i odmah predlaže agrarni zakon *lex Campana* koji je prema Katonu i ostalim optimatima¹⁵⁸ bio napad na državu.

¹⁵⁶ Ciceron, Pisma Atiku I, II. 3.1.

¹⁵⁷ Petković, 10.

¹⁵⁸ Ciceron je još 60.pr.n.e. u pismu Atiku naveo kako on nakon smrti Lutacija Katula predvodi optimate bez ikakve pomoći i podrške. Mada se može reći da je njegova politička aktivnost nakon uspostave trijumvirata svedena na minimum, a da Katon preuzima inicijativu i polako postaje vođom optimata.

Ciceron je nade polagao u Pompeja da se zakon neće usvojiti, ali je ovaj podržao zakon i Ciceron nije mogao ništa drugo nego da se jadi svom prijatelju Atiku zbog gubitka kampanske zemlje.¹⁵⁹

Međutim, Ciceron je imao daleko veći problem, a to je težnja njegovog zakletog neprijatelja Klodija Pulhera da bude narodni tribun. Klodije je nakon afere u Cezarovo kući otišao na Siciliju gdje je 61.pr.n.e. boravio kao kvestor. Tokom narednog perioda Klodije je intenzivno radio na tome zbog čega se Ciceron u početku i nije toliko brinuo misleći kako mu je njegovo patricijsko porijeklo velika prepreka za tako nešto. Klodije je znao to pa je izrazio želju da pređe iz patricijskog u plebejski rod i u tome mu je najviše pomogao sam Cezar. Desilo se da je Ciceron u martu 59.pr.n.e. braneći Gaja Antonija, svog druga u konzulatu, kritikovao stanje u državi i otvoreno napao Cezara. Cezar je bio ogorčen i nije ništa govorio protiv Cicerona¹⁶⁰, ali se potrudio da Klodije pređe iz patricijskog u plebejski rod kako bi mogao biti izabran za narodnog tribuna. Prema Kasiju Dionu i Svetoniju ovo je bio način kako je Cezar kaznio Cicerona. Ispostavit će se da će to biti velika kazna za Cicerona jer će se naći u Klodijevoj nemilosti. Ipak Ciceron je imao priliku da se spasi od Klodija jer mu je Cezar ponudio da bude njegov legat kako bi izbjegao opasnost, ali on to odbija jer se želi boriti.¹⁶¹ Slobodno se može reći kako je u ovom periodu odnos između Cezara i Cicerona bio veoma komplikovan, s obzirom da Cezar s jedne strane radi protiv Cicerona, podržavajući Klodija, a opet mu s druge strane nudi pomoć nudeći mu mjesto legata. Ciceron je bio ubijeđen i da će mu Pompej pružiti sigurnost pa piše Atiku: *Klodije mi i dalje opako prijati. Pompej tvrdi da nema čega da se plašim i u to se kune. A još i dodaje da me onaj može napasti samo preko njega mrtvog.*¹⁶² Međutim, kada je Klodije donio zakon¹⁶³ koji je bio protiv Cicerona i nakon čega je Ciceron morao napustiti Italiju ni Cezar, a ni Pompej nisu mrdnuli prstom. Malo je vjerovatno da nisu mogli pomoći Ciceronu, a sigurno je bilo da u njemu nisu vidjeli pouzdanu osobu koja se nije željela priključiti savezu i samim tim su dali Klodiju slobodne ruke. Ciceron je napustio Italiju ogorčen, provodeći u

¹⁵⁹ Zakonom *lex Campana* kampanska zemlja bi se dodijelila veteranima i samim tim bi mnogi senatori ostali bez posjeda jer su držali pod zakupom parcele na tom području.

¹⁶⁰ Dio Casius, 38. 11.1.

¹⁶¹ Ciceron, Pisma Atiku II, 18. 3., 19. 5. Ciceron je u nekoliko navrata Atiku pisao da ga Cezar želi za svog legata, ali je Ciceron vjerujući da će se moći izboriti sa Klodijem.

¹⁶² Ciceron, Pisma Atiku II, 20.2.

¹⁶³ Klodije je početkom 58. g.pr.n.e. predložio da se svaki onaj ko je van redovnog sudskog postupka osudio rimskog građanina stavi van zakona. Ciceron je pokušao da se bori protiv Klodija, ali nije imao dovoljnu podršku od optimata i vidjevši da mu nema pomoći 20.marta 58. g. pr.n.e. napušta Rim i odlazi u Makedoniju. Dan poslije usvojeni su Klodijevi zakoni *de capite civis* i *de provinciis*, a nešto kasnije i *lex de exilio Ciceronis* koji su bili usmjereni protiv Cicerona. Ciceronu je oduzeta i opljačkana sva imovina, morao je napustiti Italiju i nije joj se smio približiti na 500 milja.

izgnanstvu teške dane pomišljajući čak na samoubistvo, ali za to nije imao snage. Ipak zahvaljujući prijateljima i uz saglasnost Cezara i nastojanjima Pompeja iz progonstva se vratio u Rim u ljeto 57.g.pr.n.e.

Cezar je bio u Galiji, a Ciceron oživljava svoje političke aktivnosti pa počinje govoriti ponovo protiv trijumvira, prije svega napadajući Cezarov agrarni zakon na šta je on bio posebno osjetljiv.¹⁶⁴ S obzirom da se u senatu sve češće postavljalo pitanje Kampanskog zakona i sve jače aktivnosti optimata, Cezar se odlučuje na akciju i saziva u Luki sastanak trijumvira kojim je produžena saradnja na još pet godina. Nakon ovoga Ciceron jednostavno ne želi da se sukobljava sa trijumvirima i napuštajući svoje principe potpuno mijenja odnos prema Cezaru, pa u govoru *De Provinciis Consularibus* zalaže se da Cezar i dalje upravlja Galijom i čak govori kako je uprkos nerazumijvanju među njima vladalo prijateljstvo.¹⁶⁵ Tako je u narednom periodu Ciceron branio interese trijumvira shvativši da mora imati nekoga uz sebe ko će biti u stanju da ga zaštiti. Zaštitu je dobio od samog Cezara koji mu sve više piše o svom prijateljstvu i hvali Cicerona što ovome godi. To je period kada je Cezaru umrla kćerka Julija i kad se počinje udaljavati od Pompeja i pokazuje sve veću naklonost prema Ciceronu. A Ciceron mu uzvraća pišući spjev o njegovom pohodu na Britaniju. Ciceron se više puno ne bavi politikom već pisanjem svojih filozofskih djela.

Godine 52. pr.n.e. Ciceron je branio Milona u slučaju ubistva Klodija¹⁶⁶, a 51.pr.n.e. dobio je na upravu provinciju Kilikiju.¹⁶⁷ U međuvremenu trijumvirat se raspao, a odnosi između Cezara i Pompeja su zahladili. Ciceron je strahovao od građanskog rata između Cezara i Pompeja i u slučaju da se desi više je naginjao Pompejevoj strani. Međutim, Cezar i Ciceron su u preteklih nekoliko godina razvili ne samo prijateljske odnose, već i poslovne pa je Cezar posudio Ciceronu veliki novac. Ciceron nije želio ostati dužan Cezaru, pa je prijatelju Atiku pisao iz provincije da se nekako vrati dug. Ciceronu je dug prema Cezaru teško pado pa Atiku piše *Najteže mi pada to što moram Cezaru da isplatim novac; Naime, nije dobro biti dužan političkim oponentima.*¹⁶⁸ U okolnostima

¹⁶⁴ Petković, 60.

¹⁶⁵ Isto, 63.

¹⁶⁶ Ciceronov saveznik i prijatelj Tit Anije Milon je tokom 50.tih.g.pr.n.e. branio Cicerona stalno se sukobljavao sa Klodijem kako verbalno tako i oružanim putem. I jedan i drugi su imali naoružane čete i stalno su dolazili u međusobnu konfrontaciju. Godine 53.pr.n.e. Milon se kandidovao za konzula, Klodije za pretora za narednu godinu što je još više zaoštrilo situaciju. Kada su se početkom decembra sreli na Apijevoj cesti došlo je do sukoba u kojem je Milon ubio Klodija. Milona je na sudu branio Ciceron, ali ga nije uspio odbraniti i morao je u izgnanstvo u Masiliju.

¹⁶⁷ Ciceron nije želio napustiti Rim, ali je ipak prihvatio da ide u provinciju mada je jedva čekao da se vrati. Dok je on bio u Kilikiji u Rimu su se dešavale presudne stvari za sudbinu Republike.

¹⁶⁸ Ciceron, Pisma Atiku III, VII. 9.1.

kada rat samo što nije izbio Cezar je očekivao podršku od Ciceron, a isto tako i Pompej. On sam je sigurno radio da do sukoba ne dođe tražeći brojne opcije za mirno rješenje. Ali ipak u pismu Atiku pred sam sukob otvoreno podržava Pompeja i protivi se da Cezar ponovo bude konzul govoreći: *Zamisli ga ponovo kao konzula, poslije onoga što si vidio za vrijeme njegovog prethodnog konzulata. A tad se, iako slabiji nego danas pokazao jačim od cijele naše države.*¹⁶⁹ Bez obzira na izljeve prijateljstva koja je Ciceron prema Cezaru pokazivao ipak je bio u duši odan optimatima, dok je Cezar prema njemu bio većinom naklonjen, da li zbog političkih ili nekih drugih razloga teško je utvrditi. Cezar je bio praktična osoba i shvatao je važnost Cicerona kao osobe koja ima ugled i uvijek je želio da bude u njegovoj blizini.

Kada je Cezar početkom januara 49. pr.n.e. krenuo na Rim i kada su gotovo svi znali na čiju će stranu stati, Ciceron se kolebao.¹⁷⁰ Ipak kada mu je Trebacije, Cezarov drug, pisao kako se Cezar nada da će Ciceron stati uz njega, a ako ne želi neka slobodno ide u Heladu, na to Ciceron ljut što mu ne piše sam Cezar odluči da se pridruži Pompeju. Međutim, Ciceron u Pompejevom taboru nije dobio neko važnije zaduženje, a nije ni učestvovao u bici kod Farsale. Nakon bitke i poraza Pompeja, Katon je ponudio Ciceronu zapovjedništvo, ali je on to odbio, posvađavši se sa Pompejevim sinovima koji su ga nazvali izdajicom, i krenuo je u Italiju da se pomiri sa Cezarom. Ovo je za Cicerona bio rizičan potez s obzirom da rat nije završen odnosno Cezar još uvijek nije pobijedio svoje neprijatelje. Ipak Ciceron je čekao Cezara i ovaj kad se vratio iz Egipta obradovao mu se i dugo su sami pričali.¹⁷¹ Čak i poslije kad je Ciceron napisao pohvalu Katonu, a Cezar kritiku Katona ostali su u dobrim odnosima.¹⁷² Ciceron se povlači iz političkog života i njegov odnos prema Cezaru je bio takav da ga je sad samo hvalio, a naročito je Ciceron bio oduševljen Cezarovom popustljivošću prema svojim oponentima i protivnicima. Čak je održao i govor *Pro Marcello* u čast Cezara jer je ovaj javno dao oprost Marku Klaudiju Marcelu.

Kada je Cezar ubijen 15. marta 44.g.pr.n.e., Ciceron nije učestvovao u ubistvu iako je bio Brutov prijatelj. Ciceron se gnušao nasilja i sigurno ne bi pristao na takav čin, a zavjerenici su znali za njegovu prisnost sa Cezarom pa ga nisu ni pozvali da učestvuje. Ciceron je bio svjedok ubistva

¹⁶⁹ Isto, VII, 9.3.

¹⁷⁰ Plutarh, Ciceron, 37.

¹⁷¹ Isto, 39.

¹⁷² Ciceron je napisao djelo Katon koje je izgubljeno, dok je Cezar kao odgovor Ciceronu napisao Antikaton koje je sačuvano u fragmentima. Više o Cezarovom Antikatonu može se naći u djelu *Caesars Anticato Eine untershung der Testimonien und fragmente*, Hans Jungen Tschiedel, Darmstadt 1981.g.

kao senator i teško je znati koliko ga je to pogodilo, ali je ubrzo tražio da se zavjerenici amnestiraju, a da se Brutu i Kasiju dodijele pokrajine.¹⁷³ Ciceron nije dugo živio poslije Cezara, ubijen je 7. decembra 43. g.pr.n.e. po naređenju Marka Antonija jer mu se zamjerio optužujući ga za brojne nepravilnosti. Na kraju može se reći kako je odnos Cezara i Cicerona tokom čitavog perioda bio određen samom političkom situacijom. Cezar je na Cicerona gledao sa poštovanjem i sigurno je da mu je bio drag, dok je odnos Cicerona prema Cezaru varirao od političkog oponenta do prijatelja.

4.8. *Ostali politički oponenti, protivnici i neprijatelji*

Najveći broj Cezarovih protivnika imali su nekoliko zajedničkih poveznica, a to je da su pripadali aristokratskoj stranci tj. optimatima i da su porodično ili prijateljski bili povezani sa vođom optimata Katonom. U najvećem broju slučajeva kada su trebali nastupati protiv Cezara onda su njihovi postupci bili usaglašeni, pa čak iako su bili lični neprijatelji kao što je bio slučaj Metela Scipiona i Katona. Među brojnim Cezarovim protivnicima i neprijateljima koji su se isticali svojim djelovanjima protiv Cezara treba spomenuti članove dvije istaknute aristokrate porodice Klaudi Marceli i Korneli Lentuli.¹⁷⁴ Otvoreni Cezarovi protivnici bili su Lucije Lentul Krus(Lucius Cornelius Lentulus), Lentul Spinter(Publius Cornelius Lentulus)¹⁷⁵, Marko Klaudije Marcel (Marcus Claudius Marcellus) i Gaj Klaudije Marcel (Gaius Claudius Marcellus). Ovi uglednici su obavljali najveće dužnosti u Republici i kao Cezarovi protivnici usko su saradivali, a posebno je saradnja među njima bila izražena na konzularnim izborima 50.g.pr.n.e. kada su za konzule izabrani Gaj Marcel i Lentul Krus.¹⁷⁶ Onog momenta kada se Pompej udaljio od Cezara našao je čvrstu podršku u njima iako nisu s njim uvijek bili u dobrim odnosima. Ipak kada je došlo do sukoba, oni su bili dosljedni u pružanju podrške Pompeju vjerujući kako će on biti u stanju da pobijedi Cezara, ali se ispostavilo da su pogriješili i manje-više svi su tragično završili.

Lucije Lentul Krus bio je član patricijske porodice Korneli Lentuli koja je imala značajnu ulogu u političkom životu Rima tog vremena. Godine 61. pr.n.e. bio je glavni tužilac u slučaju Klodija Pulhera, ali nije uspio da ga osudi. Već 58.g.pr.n.e. imenovan je pretorom, a godine 50.

¹⁷³ Plutarh, Ciceron, 42.

¹⁷⁴ O prodičnim vezama i njihovim utjecajima u rimskom društvu može se više pronaći u Erich S. Gruen, *The last generation of the Roman Republic*, Berkeley, University of California Press 1974.

¹⁷⁵ Spinter je tek u Građanskom ratu pokazao koliko mu je značilo prijateljstvo sa Cezarom.

¹⁷⁶ Gruen, 102.

pr.n.e. imenovan je za konzula za narednu godinu zajedno sa Gajem Marcelom gdje su vodili izrazito neprijateljsku politiku prema Cezaru. Kada je vođena rasprava u senatu o Cezarovom prijedlogu Lentul je tražio podršku senata u borbi protiv Cezara, a sam Cezar je njega krivio da donošenje najveće senatske odluke *senatus consultum ultimum*. Također, navodi u svojim Komentarima kako su veliki dugovi i nada da će dobiti provinciju potakli Lentula da radi protiv Cezara.¹⁷⁷ Kako god, Lentul je bio istrajan Cezarov protivnik i kada je Cezar krenuo na Rim on je zajedno sa velikim brojem senatorima pobjegao u Grčku. U Aziji je regrutovao dvije legije i doveo ih Pompeju s kojima je učestvovao u bici kod Farsale zapovijedajući lijevim krilom. Nakon poraza otišao je prema Antiohiji, ali tamo nije bio dobrodošao pa je slijedio Pompeja u Egipat. U Egiptu je zarobljen po naredbi Ptolmeja XIII i bačen je u tamnicu gdje je ubijen. Cezar je Lentula prikazao kao dvoličnu osobu sa nevjerovatnim ambicijama da bude drugi Sula i koji se hvalio kako će sva vlast preći u njegove ruke.¹⁷⁸ A da Cezar nije pretjerivao govori i Ciceron u pismu Atiku kada kaže kako Lentul želi Hortenzijevu kuću, Cezarove vrtove i imanje u Baiju.¹⁷⁹ Međutim, završio je kao i mnogi koji su podcijenili Cezara.

Publije Kornelije Lentul zvani Spinter, rođak Lentula Krusa, bio je dosta vremena u Cezarovoj naklonosti. U vrijeme Ciceronovog konzulata 63.pr.n.e bio je edil i pomogao je Ciceronu u otkrivanju zavjere. Godine 60. pr.n.e. imenovan je za pretora, već naredne godine zahvaljujući Cezaru dobija namjesništvo u Hispaniji. Također mu je dao podršku pa je zahvaljujući njemu 57. g.pr.n.e. imenovan za konzula.¹⁸⁰ Lentul Spinter je u to vrijeme bio u dobrim odnosima i sa Cezarom i sa Pompejem, imao je posebnu naklonost prema Ciceronu kome je i pomogao da se vrati iz progonstva, ali nije bio u dobrim odnosima sa Katonom. Moguće da je privrženost Cezaru utjecala da mu je Katon bio neprijatelj, mada nije isključen i neki privatni razlog kao što je bio slučaj sa Metelom Scipionom. On je u periodu 56.-53.pr.n.e. upravljao bogatom provincijom Kilikijom i mada nema puno podataka o njegovoj upravi može se pretpostaviti da se nije obogatio na račun podanika s obzirom da je nedugo nakon povratka bio u velikim dugovima i da je prodavao sve osim imanja u Tuskuli.¹⁸¹ Kad je izbio rat stao je na stranu Pompeja i nije se proslavio ratovanjem. Odmah na početku sukoba našao se sa deset kohorti u Korfiniju zajedno sa Domicijem Ahenobarbom gdje

¹⁷⁷ Caes. De Bell.civ.1.4.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Cicero, Letters to Atticus, XI.6.

¹⁸⁰ Dictionary II vol. 731.

¹⁸¹ Ciceron, Pisma Atiku III, VI,23.

su bili okruženi Cezarovom vojskom. Kada je uvidio da se ne može spasiti, molio je Cezara da ga spasi podsjećajući ga na prijašnja prijateljstva i dobročinstva koja mu je Cezar učinio. Naravno Cezar ga je poštedito jer je praktikovao politiku *clementia*, a ovaj mu se nije prikladno zahvalio već je nedugo nakon toga otišao Pompeju u Grčku. Uoči bitke kod Farsale prepirao se sa Domicijem i Scipionom oko toga ko će preuzeti Cezarovu svećeničku čast.¹⁸² Od toga nije bilo ništa s obzirom da je Pompej poražen, a Lentul je uspio da se spasi i ode na otok Rodos. Nije poznato kakva mu je sudbina dalja bila, mada se njegov sin kasnije spominje da je učestvovao u zavjeri protiv Cezara, ali to se ne može reći sa sigurnošću.

Marko Klaudije Marcel, član utjecajne aristokratske porodice, prvi put se spominje kao edil 56. g.pr.n.e. Bio je Ciceronov prijatelj i na njegov nagovor iste godine je branio Milona u parnici protiv Klodija, a nakon Klodijeve smrti 52.g.pr.n.e. učestvovao je u odbrani Milona i na taj način se zamjerio Pompeju. S obzirom da je Klodije bio vjerni pristalica Cezarov, onda je jasan njegov stav prema politici Cezara. Rimljani su ga poznavali kao žestokog neprijatelja Cezara.¹⁸³ Godine 51. pr.n.e. imenovan je za konzula, polako se približio Pompeju i otvoreno počeo raditi protiv Cezara potičući senat da protiv njega donosi krajnje mjere. Jedan od njegovih prijedloga je bio da se Cezar vrati iz Italije kao privatni građanin, a da se Galija preda novom namjesniku. Nije se plašio Cezara, a to je i pokazao kada je naredio da se kazni jedan stanovnik naselja Komo (*Novum Comum*) koje je uspostavio Cezar. Cezar da bi pokazao Komljanima kako ih smatra punopravnim rimskim građanima, dodijelio im je rimsko građansko pravo (*ius Romana*) dok je konzul Marko Marcel, da bi pokazao kako se ne slaže sa Cezarovom darežljivošću vezano za *ius Romana* kao i da to što Cezar radi bez saglasnosti Senata, dao je da se išiba jedan stanovnik te kolonije kada je došao u Rim. Ciceron je smatrao to Marcelovom sramotom i istakao je da se na taj način dobro zamjerio Cezaru.¹⁸⁴ Prije početka Građanskog rata, kada se u senatu raspravljalo o situaciji i Cezarovom prijedlogu za rješenje sukoba, Marko Marcel je tražio da se izvrši regrutacija vojnika i da se tek onda senat izjasni po tom pitanju.¹⁸⁵ Njegov savjet nisu poslušali, a kada je počeo Građanski rat on se pridružio Pompeju mada ne s toliko srčanosti kao ostali jer je prema Ciceronu predvidio početak neuspjeha.¹⁸⁶ Nakon Farsale, razočaran odlazi u Mitilenu gdje se posvetio retorici i filozofiji. Cezar

¹⁸² Caes. De bell.civ.3.83.

¹⁸³ Gruen,156.

¹⁸⁴ Ciceron, Pisma Atiku III, V.11.2.

¹⁸⁵ Caes. De bell.civ 1.2.

¹⁸⁶ Dictionary vol. II. 732.

ga nije proganjao, a on sam nikad nije tražio oprost od Cezara već je to za njega tražio njegov rođak Gaj Marcel. Cezar je na kraju popustio i omogućio mu da se vrati u Rim, ali je prilikom povratka nesretno stradao u atentatu vjerovatno iz privatnih razloga, a ne Cezarovom naredbom.

Gaj Marcel je bio prvi rođak Marka Marcela i s njim je usko sarađivao i dijelio isto političko stajalište. Premda je bio rodbinski povezan sa Cezarom jer je bio oženjen Oktavijom, Cezarovom nećakom, ipak je stao na stranu Pompeja kada je izbio sukob. Bio je konzul 50. g.pr.n.e. kada je politička borba između Cezara, s jedne strane, i optimata sa Pompejem s druge strane doživjela vrhunac. Kao pravi politički protivnik Cezara svoj mandat je posvetio da radi protiv njegovih interesa pa je tako u senatu tražio da se raspravlja o Cezarovom upravljanju Galijom tj. da se smijeni, ali Cezar se pobrinuo za sebe tako što je potkupio drugog konzula Lucija Emilija Lepida Paula kao i narodnog tribuna Kuriona i spriječio donošenje bilo kakvog zaključka. Kada je Gaj Marcel u senatu predložio da se Cezaru uzme zapovjedništvo nad vojskom u Galiji, tada se Kurion složio s prijedlogom, ali pod uslovom da se i Pompej odrekne provincije i vojske jer bio u protivnom u državi imali samo jednu osobu koja je naoružana vojskom. Kurion je to prikazao kao mali korak da Pompej od zaštitnika Republike postane tiranin. Rasprava je trajala danima i svaki put kad je Gaj Marcel predlagao Cezarov opoziv, Kurion je ulagao veto. Međutim, Kurion je uporno tražio kompromis i senat je glasao o njegovom prijedlogu da Cezar i Pompej istovremeno napuste svoje vojske. Gaj Marcel i optimati su se usprotivili, ali su senatori većinom glasova podržali prijedlog i bilo je 372 glasa za naspram 22 protiv. Izgledalo je da je spriječen rat, ali je Gaj Marcel zajedno sa dvojicom konzula izabраниh za iduću godinu tj. 49.pr.n.e. otišao kod Pompeja i predao mu dvije legije koje su trebale ići na Istok u rat protiv Parta i dao mu ovlasti da brani državu od Cezara. Iako je ovo bilo nezakonito i protivno volji Senata, Pompeja nije spriječilo da prihvati ovlasti koje su mu date. Međutim, kada je rat počeo Gaj Marcel koliko je bio borben u senatu i veliki protivnik Cezara, nije se usudio da pođe za Pompejem i ostalim optimatima. Ostao je u Italiji i vjerovatno zbog porodičnih veza Cezar mu je dao milost kao i mnogim drugima.

5. Zavjerenici protiv Cezara

Cezar je tokom života vodio brojne bitke ne samo protiv neprijatelja Republike već i protiv vlastitih. Više puta se našao u smrtnoj opasnosti, bio je opkoljen i napadan od daleko moćnijeg neprijatelja, a znalo se dešavati da mu je vojska više bila gladna nego sita. Brojne smrtno opasnosti uspio je da prevlada i da svaki put izađe kao pobjednik i jači nego što je bio. Međutim, ubijen je u momentu kada nije ni slutio da mu prijete opasnost, u senatu gdje je vjerovatno mislio da mu se ne može desiti neko zlo. Cezar je u Građanskom ratu pobijedio sve svoje neprijatelje i oni koji nisu poginuli na bojnopolju ili se sami ubili uglavnom su od Cezara pošteđeni, a pojedinci čak i nagrađeni. Tokom rata Cezar je praktikovao opraštanje neprijateljima i što je poznato kao *clementia Caesaris* tokom koje je mnogim svojim neprijateljima oprostio sudjelovanje na drugoj strani i čak ih nakon rata nagradio pozicijama. Među brojnim pomilovanim bili su i oni koji će kasnije učestvovati u zavjeri protiv njega tj. u njegovom ubistvu. Obzirom da je ubistvo bilo javno naočigled većine senatora, onda se ne postavlja toliko pitanje ko je ubio Cezara nego šta je bio razlog ubistva. Zašto je skupina senatora i uglednih građana Rima učestvovala u organizovanom ubistvu osobe koja ih je ne samo pomilovala već pojedince i nagradila? Odgovor leži ne samo u načinu vladanja Cezara i njegovoj težnji da bude jedini u državi već i u ukorijenjenoj mržnji prema vođi populara od strane suparničke partije. Ispostavilo se da je njihova mržnja, prije svega pripadnika optimata, prema Cezaru mnogo jača od njegove blagosti prema njima. Cezar, bez obzira koliko dobrih stvari radio, a radio ih je mnogo, nije mogao pobjeći od optužbi da želi uništiti Republiku i da želi biti kralj. Te optužbe su bile kontinuirane i dolazile su uvijek sa iste strane tj. od vođa optimata.

Da li je Cezar zaista želio kraljevsku vlast? Plutarh navodi kako je najveću mržnju prema njemu izazivala njegova težnja za kraljevskom vlašću, ali isti navodi kada su ga ljudi pozdravili kao kralja on je rekao da se zove Cezar, a ne kralj.¹⁸⁷ Cezar se zaista nije nikad oslovljavao kraljem niti je možda sebe tako doživljavao, ali ono što je radio za mnoge je najviše ličilo tome. Kao doživotni diktator imao je neograničenu vlast i ono što treba posebno napomenuti jeste da je istovremeno obavljao veliki broj funkcija. Uostalom, princip da jedna osoba obavlja više funkcija djelo je Cezara¹⁸⁸ i on će od 48. pr.n.e. biti stalno konzul, imat će doživotnu tribunsku vlast, od 63. pr.n.e. bio je *pontifex maximus*. Njemu će posebnim zakonima biti dodjeljena brojna prava pa će imati

¹⁸⁷ Plutarh, Cezar, 127.

¹⁸⁸ Godine 59. pr.n.e. Cezar je istovremeno bio konzul u Rimu i prokonzul Galije. Kasnije će taj presedan iskoristiti Pompej kada će 52. pr.n.e. biti konzul u Rimu, a prokonzul u Hispaniji.

pravo nadzora nad moralom, pravo da postavlja magistrat za provincije, pravo da zaključuje mir i objavljuje rat, da prvi glasa u senatu, da ima vrhovnu komandu nad vojskom i pravo da izdaje edikte.¹⁸⁹ Sve ovo je izgledalo da Cezar teži kraljevskoj vlasti mada nije sigurno da li je on to zaista težio. Njegovi neprijatelji su to uporno tvrdili dok su njegovi najbliži saradnici poput Marka Antonija možda to i očekivali.¹⁹⁰ Čak se u narodu pojavilo vjerovanje kako Rimljani mogu pobijediti Parte samo ako ih bude predvodio kralj.¹⁹¹ Međutim, ne može se reći kako je Cezarova samovlast i moguća težnja za kraljevskom vlašću bila uzrok njegovog ubistva koliko je bila sama mržnja njegovih neprijatelja prema njemu. Jer Cezar nikada nije bio bez neprijatelja pa i kad je sam vladao. Ti neprijatelji, od kojih je većina bila na odabranim pozicijama, napravili su zavjeru s jedinim ciljem da ubiju Cezara.

Koji su to bili motivi zavjerenika? Prema antičkim izvorima¹⁹² u zavjeri je učestvovalo oko 60 ljudi i teško se za sve može utvrditi koji su bili njihovi motivi. Međutim, za veći broj, a posebno za vodeće ličnosti, može se reći kako je lična mržnja prema Cezaru bila glavni motiv. Tome ide u prilog i činjenica da je Cezar poslije završetka rata pomilovao mnoge koji će poslije učestvovati u zavjeri protiv njega što dovodi do činjenice da bez obzira što im je Cezar oprostio i što ih je čak nagradio ipak je prevladala mržnja prema njemu da učestvuju u ubistvu. Pored lične mržnje zavjerenika mogući motivi su težnja da se vrate republikanske institucije, svrgavanje tiranina kako su Cezara njegovi neprijatelji zvali, ljubomora na Cezarovu apsolutnu vlast, kao i težnja brojnih senatora da vrata sebi povlastice koje su imali prije Cezarove diktature. Bez obzira na različite motive koji su imali zavjerenici ipak je lično neprijateljstvo prema Cezaru bilo to koje je prevladalo i toliko jako da je zavjera bila dobro sakrivena i na kraju uspješna. Vodeće ličnosti zavjere bili su Gaj Kasije Longin i Marko Junije Brut, dok ostali poznati zavjerenici su bili Decim Junije Brut, Gaj Trebonije, Lucije Minucije Basil, Lucije Tiliije Cimber, Servije Sulpicije Galba, Lucije Pontije Aquila i dr.

¹⁸⁹ Rostovcev, 342.

¹⁹⁰ Plutarh navodi kako je tokom Luperkalija Antonije ponudio dijamant Cezaru, ali ga je ovaj odbio.

¹⁹¹ Plutarh, Cezar 127.

¹⁹² Svetonije, 53.

5.1. *Gaj Kasije i Marko Brut protiv Cezara*

Kada je u pitanju zavjera protiv Cezara onda se u antičkim izvorima uglavnom dvije osobe imenuju kao glavne i to Gaj Kasije i Marko Brut.¹⁹³ Njih dvojica su bili rodbinski vezani jer je Gaj Kasije bio oženjen Junijom, sestrom Marka Bruta. Inicijator zavjere s ciljem ubistva Cezara bio je Gaj Kasije koji se uz Krasa borio protiv Parta i nakon Krasove pogibije uspio je da sačuva provinciju Siriju. Bio je optužen od svojih protivnika za iznuđivanje u Siriji, ali je početak Građanskog rata spasio ga da ne bude izveden pred sud. Pred sami Građanski rat imenovan je za narodnog tribuna i pridružio se Pompeju, a nakon Pompejevog poraza predao se nakon čega mu je Cezar poklonio slobodu, ali kao i mnogi prije njega ta Cezarova velikodušnost mu nije puno značila. Bio je istrajni aristokrata i stalni Cezarov neprijatelj bez obzira što mu je Cezar omogućio da obavlja brojne funkcije. Kasije je imao nekoliko ličnih razloga da mrzi Cezara i to jer mu je uzeo neke lavove u Megari, a on ih je bio namijenio sebi kad bude imenovan za edila. Zatim je smatrao kako Cezar nema dovoljno povjerenja prema njemu jer je Brutu bio više naklonjen i dao mu gradsku preturu (*praetor urbanus*) što ga uvrijedilo, pa je bio ljut i na samog Bruta. Cezar je Brutu davao prednost i kod imenovanja za konzula premda je govorio kako bi Kasije imao više pravo na to, ali da on ne može mimoći Bruta.¹⁹⁴ Ako se tome doda i ljubav prema Republici i starom režimu onda je jasno zašto se kod njega javila ideja da se ubije tiranin kako su zvali Cezara. Međutim, on nije mogao sam i tražio je podršku kod svojih prijatelja, ali su mu oni govorili da će učestvovati u tome ako Brut bude vođa jer za tako nešto treba im ugledan čovjek.¹⁹⁵ Shvativši da bez Bruta ne može, Kasije mu je otišao i nastojao je da ga privoli što mu na kraju nije bilo teško. Brut je pristao da učestvuje u zavjeri mada mu je Cezar bio izrazito naklonjen.

Razlog zašto je Cezar bio naklonjen Brutu jeste Servilija, majka Bruta koju je Cezar izgleda mnogo volio. Isti taj razlog može se uzeti kao uzrok Brutove ogorčenosti jer su bile i glasine u Rimu kako je on sam sin Cezara. Premda kada je u pitanju Brutova mržnja prema Cezaru ne smije se izostaviti i ideološki motiv odnosno njegova bliskost sa Katonom i utjecaj ovoga na Bruta kada su u pitanju republikanske ideje. Brut je sa svojim ujakom Katonom bio u dobrim odnosima i on mu je sigurno bio politički idol. Kada je Katon 58.g.pr.ne. bio na Kipru, Brut ga je pratio kao njegov pomoćnik. Po povratku u Rim bio je sastavni dio optimata i dijelio je njihove stavove, pa onda ne

¹⁹³ Svetonije, 53., Apijan, 155. Plutarh, 128.

¹⁹⁴ Plutarh, Cezar, 128.

¹⁹⁵ Plutarh, Brut, 471.

čudi što je na početku rata prišao Pompeju.¹⁹⁶ Bez obzira na to, nakon bitke kod Farsale, Cezar je tražio da se Brut poštedi tj. da mu se ne desi neko zlo. Brut je nakon Pompejevog poraza otišao u Larisu odakle je pisao Cezaru, a ovaj je to jedva dočekao i pomilovao ga, a prema Plutarhu on je Cezaru rekao da Pompej ide u Egipat. Nakon toga Cezar ga uvodi u politički život dajući mu na upravljanje Cisalpinsku Galiju i 45.g.pr.n.e. imenuje ga gradskim pretorom, obećao mu proviciju Makedoniju i čak mu dao nadu u konzulat. Sve to nije ništa Brutu značilo koji je ostao dosljedan Katonovoj ideji slobodne Republike i slobodnih građana bez tiranina. Samim tim, kada mu je Kasije došao s idejom kako bi najbolje bilo ubiti Cezara, nije se protivio već je počeo s njim zajedno raditi na realizaciji te ideje. S druge strane Cezar nije imao apsolutno povjerenje u njih pa kada su mu rekli kako Antonije i Dolabela spremaju zavjeru rekao je: *Ne bojim se tih debelih i dugokosih već blijedih i mršavih*, misleći na Bruta i Kasija.¹⁹⁷

Prema tome Kasije i Brut su okupili blizu 60 istomišljenika koji su se složili da je Cezara najbolje ubiti na Martovske ide (idus martiae) 15.marta 44.g.pr.n.e kada se trebala održati senatska sjednica i na kojoj je potvrđeno da će Cezar biti prisutan. Cezar nije imao nikakvu zaštitu vjerujući kako je siguran i da mu se ne može neko zlo dogoditi u senatu. Toliko je bio siguran da nije obraćao na znamenja koja su ga upozoravala da ne ide na sjednicu.¹⁹⁸ Kada ga je njegova žena Kalpurnija gotovo ubijedila da otkáže sjednicu došao je Decim Brut, jedan od zavjerenika i ubijedio ga da ipak ode u senat. Kada je ulazio u senat, senatori su ustali u znak poštovanja i prema smišljenom planu Tilije Cimbra mu je prišao i tražio pomilovanje za brata, a kad je Cezar to odbio Cimber ga je uhvatio za ramena i povukao togu što je već bio ranije dogovoreni znak ostalim zavjerenicima da krenu na Cezara. Prvi je Cezara u rame ubo Kaska, a onda su ga i ostali zavjerenici počeli ubadati da je imao ukupno 23 rane. Sigurno mu je najteže palo kada je među ubicama vidio Bruta jer je prema Plutarhu nakon toga samo haljinu prebacio preko lica i klonuo, Svetonije navodi da su mu posljednje riječi bile *I ti sine?*¹⁹⁹ Cezar je umro onako kako je tokom večere kod Lepida izjavio na pitanje koja je smrt najbolja, rekao je neočekivana. Ubijen je od osoba koji su sebe nazivali liberatori tj. osloboditelji i koji su uspjeli u tajnosti držati svoje namjere što je za toliki broj ljudi veoma

¹⁹⁶ Mada je postojalo uvjerenje kako bi se Brut mogao priključiti Cezaru jer je Pompej bio kriv za smrt njegovog oca, ali ipak je prevagnuo utjecaj Katona koji se izjasnio za Pompeja.

¹⁹⁷ Plutarh Cesar, 129.

¹⁹⁸ Prema Plutarhu nekoliko je znamenja upozoravalo Cezara da ne ide u senat, tako tokom prinošenja žrtve nije pronašao srce kod životinje, gatalac ga je upozorio da se čuva ida, žena mu je sanjala loš san nakon čega ga je molila da ne ide u senat.

¹⁹⁹ Svetonije 55.

neobično. To se može ojasniti samo ličnom mržnjom prema Cezaru, a ne ideološkim jer je politički kaos koji je nastao nakon ubistva pokazao da liberatori uopće nisu znali šta učiniti dalje. Mislili su da je dovoljno ubiti Cezara i Republika će se sama od sebe vratiti, ali od toga nije bilo ništa i sami liberatori su nakon Cezarovog pogreba morali spašavati živu glavu. Na pogrebu je pročitana Cezarova oporuka²⁰⁰, Antonije je držao inspirativan pogrebni govor kojim je kod naroda, koji je volio Cezara, probudio takav gnjev da je nakon lomače krenuo u potragu za liberatorima da ih rastrgne. Veliki dio liberatora se uspio spasiti i pobjeći iz Rima, ali su u narednih nekoliko godina svi stradali, a kako Svetonije navodi nijedan od ubojica nije živio duže od tri godine nakon Cezarovog ubistva. Tako su i Gaj Kasije i Marko Brut, glavni zavjerenici protiv Cezara, nakon bitke kod Filipa²⁰¹ 42. g.pr.n.e. tragično završili. Gaj Kasije je nakon poraza njegovih legija naredio svom oslobođeniku da ga ubije, a Marko Brut se probio mačem.

6. Cezarova milost prema protivnicima i neprijateljima- *clementia* Caesaris

Cezar je kao vojskovođa kroz brojne bitke koje je vodio znao biti nemilosrdan prema vanjskim neprijateljima Rima. Međutim, zbog činjenice da se on nije želio predstaviti u lošem svjetlu u Rimu u Građanskom ratu je veoma često je bio milosrdan prema rimskim građanima. Za Cezara se može između ostalog i reći da ga karakteriše jedna riječ, a to je *clementia*²⁰² koja u prijevodu znači blagost i milosrđe. Cezaru je *clementia* bila način kako da se predstavi rimskoj javnosti i da kroz nju gradi svoj javni lik. Ona je imala svrhu propagande i ostvarivanja političkih ciljeva tako što bi pokazivanjem milosti neutralizirao strah od odmazde kod svojih protivnika i na taj način bi ih privlačio u svoju stranku. Cezarova *clementia* je posebno došla do izražaja u Građanskom ratu, kada je oprostio brojnim protivnicima koji su ratovali protiv njega. Tokom cijelog sukoba Cezar pokazuje milost ne samo prema običnim vojnicima i stanovništvu već i prema svojim političkim protivnicima, a koji su protiv njega podigli oružje. Takvi primjeri su Domicije Ahenobarb i Lentul Spinter, nakon što su zarobljeni kod Korfinija Cezar im je poštedito život dajući

²⁰⁰ Cezar je oporukom odredio da ga naslijedi Gaj Oktavije kojeg je istom i posinio, svakom građaninu je ostavio značajan dar od po tri stotine sestercija, a prema Svetoniju većinu ubojica je imenovao skrbcima svoga sina.

²⁰¹ U bici kod Filipa Marko Antonije i Oktavijan su pobijedili vojne snage Gaja Kasija i Marka Bruta i na taj način osvetili smrt Cezara.

²⁰² *Clementia*, -ae, f. = blagost, milost, milostivost, popustljivost prema drugima i tuđim greškama.

im čak izbor da idu gdje žele. Njegova milost prema pojedincima bila je možda i prevelika s obzirom da su se među onima koje je poštedito našli i oni koji će ga kasnije koštati života, a tu su na prvom mjestu misli na Bruta i Kasija. Ipak, on nije mogao da uprlja ruke rimskom krvlju, a da za to nije imao dovoljne razloge.

Premda bi se moglo reći kako je Cezarova *clementia*, pogotovo kad su bili politički protivnici u pitanju, bila primjenjivana isključivo na bezopasne i politički mrtve protivnike ipak se može reći, kako Cezar ni blizu nije pokazao okrutnost koju su ranije demonstrirali Marije i Sula. Jednostavno nije nastojao da rimske građane, pa makar oni bili i njegovi neprijatelji, drži u strahu svojim nasiljem, a mogao je tako nešto činiti. Mogao je imati proskripcije, mogao se svetiti svim svojim protivnicima i neprijateljima naročito nakon vojnih pobjeda, ali on nije bio Sula i vjerovatno nije želio biti upamćen kao osoba koja bi se svetila drugima zbog toga što su bili njegovi protivnici. Cezar je u jednom pismu napisao prijatelju: *Mnogi pobjednici su navukli na sebe mržnju ljudi svojim okrutnostima, i svi su, kao posljedica neprijateljstava koja su time podstakli, bili spriječeni da dugo uživaju u svojoj vlasti. Sula je bio izuzetak, ali za njegovim primjerom okrutnosti koja je donijela uspijeh nisam voljan da se povedem. Ja ću pobjeđivati na novi način, i milošću i velikodušnošću učvršćivaću vlast koju zadobijem.*²⁰³ Cezar je jednostavno vjerovao da može na taj način da upravlja, a Ciceron je u tome vidio pozitivnu stranu Cezara. Sigurno je da je *clementia Caesaris* imala svrhu da privoli protivnike na Cezarovu stranu, ali oprostiti neprijatelju nije lako i za to treba ne samo želja već se mora biti iznad osvete.

²⁰³ Abbott, 101.

Zaključak

Cezar je rođen 13. jula 100.g.pr.n.e. u siromašnoj četvrti Saburi u blizini Foruma, a umro je u senatu ubijen 15. marta 44.g.pr.n.e. Njegov život je toliko bio bogat događajima da je malo takvih ličnosti u historiji. Cezar je još kao momak bježao od Sule, boravio je na dvoru stranih vladara, bio zarobljen od gusara, bavio se pravom, učio govorništvo i svoj *cursus honorum* je prelazio stepenicu po stepenicu. Postavši vođom populara, kada među njima nije bilo značajnije osobe koja bi ih vodila, odlučio je da sprovodi politiku koja je bila u suprotnosti sa optimatima. Nemajući obzira prema svojim neistomišljenicima gradio je svoju političku karijeru i polako stvarao svoje političke oponente, protivnike i neprijatelje. Kao član trijumvirata omogućeno mu je da 59.g pr.n.e. bude imenovan konzulom zajedno sa Bibulom. Obnašajući najveću državnu funkciju predlagao je zakone koji su uglavnom bili usmjereni protiv optimata i njihovih interesa. Samim tim nije mu trebalo puno da se njima zamjeri i da stekne njihovo neprijateljstvo.

Cezar je kao vođa populara imao dosta protivnika, ali ipak najveći njegov politički protivnik bio je Katon koji je bio vođa optimata. Katon je imao veliki broj istomišljenika sa kojima je većinom bio porodično i prijateljski vezan pa je to bila jedna dobro uvezana grupa ljudi koja je svim silama nastojala da spriječi Cezara u realizaciji njegovih planova. Ta grupa su bili senatori koji su zastupali interese optimata i nastojali su da sačuvaju privilegije koje su imali odbranom Senata kao najveće institucije. Iako ne uvijek stabilna jer je i među njima bilo neprijateljstava, dijelila je većinom iste interese kada je bio odnos prema Cezaru. Njih je vezala ideja Republike, ali su često tu znali prevladati porodični i lični interesi. Oni su često isticali da brane Republiku, a ustvari su se plašili promjena i da ne izgube svoje privilegije tako što ne bi ništa mijenjali i nastojali su da se zadrži tradicija kroz *status quo*. Njihov odnos prema Cezaru se rijetko mijenjao i ako bi oni postali njegovi politički protivnici oni su to ostajali do kraja. Interesantno je koliko je Cezar uspio da stekne neprijatelja i to najmoćnijih ljudi Republike tog vremena, a još je interesantnije da ih je on sve uspio nadmašiti, kako u politici tako i na bojnopolju. Ono što se može reći i za jedne i druge, osim Pompeja i Cicerona, jeste da su bili većinom dosljedni u svojim principima. Kod određenog broja Cezarovih neprijatelja razvila se tolika mržnja prema njemu da su radije bili skloni umrijeti od vlastite ruke i u teškim mukama, poput Katona, nego da im Cezar odlučuje o životu. Neshvatljivo je bilo i Bibulovo ponašanje koje je u mržnji prema Cezaru graničilo sa ludilom.

Međutim, Cezara nije doticala njihova mržnja niti ih se plašio, iako su to bile osobe koje su potjecale iz veoma uglednih rimskih porodica. Oni su bili brojni i utjecajni i premda su imali nekad različita gledišta ipak prema Cezaru su uvijek imali zajedničko stajalište, a to je da im je on bio najveći neprijatelj. S druge strane Cezar je i dosta njih doživljavao kao neprijatelje, prije svega Katona, ali opet je imao jednu stranu koja je bila drugačija, a to je njegova milost odnosno *clementia*. Međutim, njegovu milost nisu cijenili ni Domicije Ahenobarb ni Lentul Spinter koji su nakon zarobljavanja i puštanja na slobodu uzvratili Cezaru tako što su nastavili da se bore protiv njega. Još gora je bila zahvalnost Gaja Kasija i Marka Bruta kojima je Cezar, bez obzira što su ratovali protiv njega, omogućio da učestvuju u javnom životu, a oni su mu „zahvalili“ tako što su organizovali njegovo ubistvo. Može se na kraju konstatovati da je Cezar je bio izvrstan vojnik koji je pobijedio na bojnopolju brojne neprijatelje Rimske Republike i dobar političar koji je izgubio život u Senatu od prijatelja Republike.

Bibliografija

Izvori:

- Apijan iz Aleksandrije, Rimski građanski ratovi, Kultura, Beograd, 1967.
- C. Julii Caesaris *De bello civili*- Caesars civil war by B. Periin 1899.
- Cicero, Letters to Atticus with an english translation E.O. Winstedt, 1913.
- Dio Cassius, Roman History, with a english translation by Earnest Cary, 1955.
- Gaj Julije Cezar, Moji ratovi, preveo Tom Smerdel, Zagreb 2010.
- Gaj Salustije Krisp, Katilina urota i rat s Jugurtom, tisak i naklada St. Kugli, Zagreb, 1917.
- Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva, Zagreb 1956.
- Matias Gelzer, Caesar politician and statesman, Oxford 1968.
- Marko Tulije Ciceron, Pisma Atiku I, fedon, Beograd, 2009.
- Marko Tulije Ciceron, Pisma Atiku II, fedon, Beograd, 2013.
- Marko Tulije Ciceron, Pisma Atiku III, fedon, Beograd, 2016.
- M.Tvllivs Cicero, Oratio pro P.Sestio, edidit Tadevsz Maslowski, 1986.
- Plutarh, Usporedni životopisi I,II,III, prevod Zdeslav Dukat, Zagreb, 1988.

Literatura:

- Abbot, Jacob-*Julije Cezar*, Karupović, Beograd, 2005.
- Beard Mary, Povijest starog Rima, Školska knjiga, Zagreb 2017.
- Berkeley and Los Angeles 1949.
- Budimir, M.-Flašar, M. *Pregled rimske književnosti*, Zavod za izdavanje zdžbenika NRS, Beograd, 1963.
- Corbeill Anthony , *Anticato*, The Cambridge companion to the writings of Julius Caesar,, edited by Luca Grillo, 2018.
- Dictionary of Greek and Roman biography and mythology, vol.I, vol.II, London 1869.
- Freeman Philip, Julius Caesar, Simon & Schuster, 1961.
- Gruen Erich S. , *The last generation of the Roman Republic*, Berkeley, University of California Press 1974.
- Holland Tom, *Trijumf i tragedija Rimske republike*, Laguna, Beograd, 2008.
- Marević, Jozo *Latinsko-hrvatski enciklopedijski riječnik*, Zagreb 2000.

Mesihovic Salmedin, *Orbis Romanus*, Udžbenik za historiju klasicne rimske civilizacije, Sarajevo 2015.

Musić August, *Nacrt grčkih i rimskih starina*, Zagreb 1942.

Okfordska istorija rimskog sveta, grupa autora, *Clio*, Beograd 1999.

Petković, Žarko, *O jednoj krizi Rimske Republike*, *Beseda za Milona*, Novi Sad, 1998.

Povijest 4, *Rimsko carstvo*, urednik Enrico Cravetto, Europapers holding, Zagreb, 2207.

Rostovcev Mihail, *Istorija starog sveta*, Matica srpska, 1990.

Taylor Lily Ross, *Party politics in the age of Caesar*, University of California press

The Oxford classical dictionary, Oxford university press, 1949.

Vincenti, Lorenzo-*Cezar*, Alfa Zagreb, 1976.

Članci:

David F. Epstein, *Caesars Personal Enemies on the Ides of March*, *Societe d Etudes Latines de Bruxelles*, 2014.

Gray-Fow Michael J. G., *The Mental Breakdown of a Roman Senator: M. Calpurnius Bibulus*, *Greece & Rome / Volume 37 / Issue 02 / October 1990*.

F.X.Ryan, *Bibulus as President of the Senate*, *Societe d Etudes Latines de Bruxelles*, 2014.